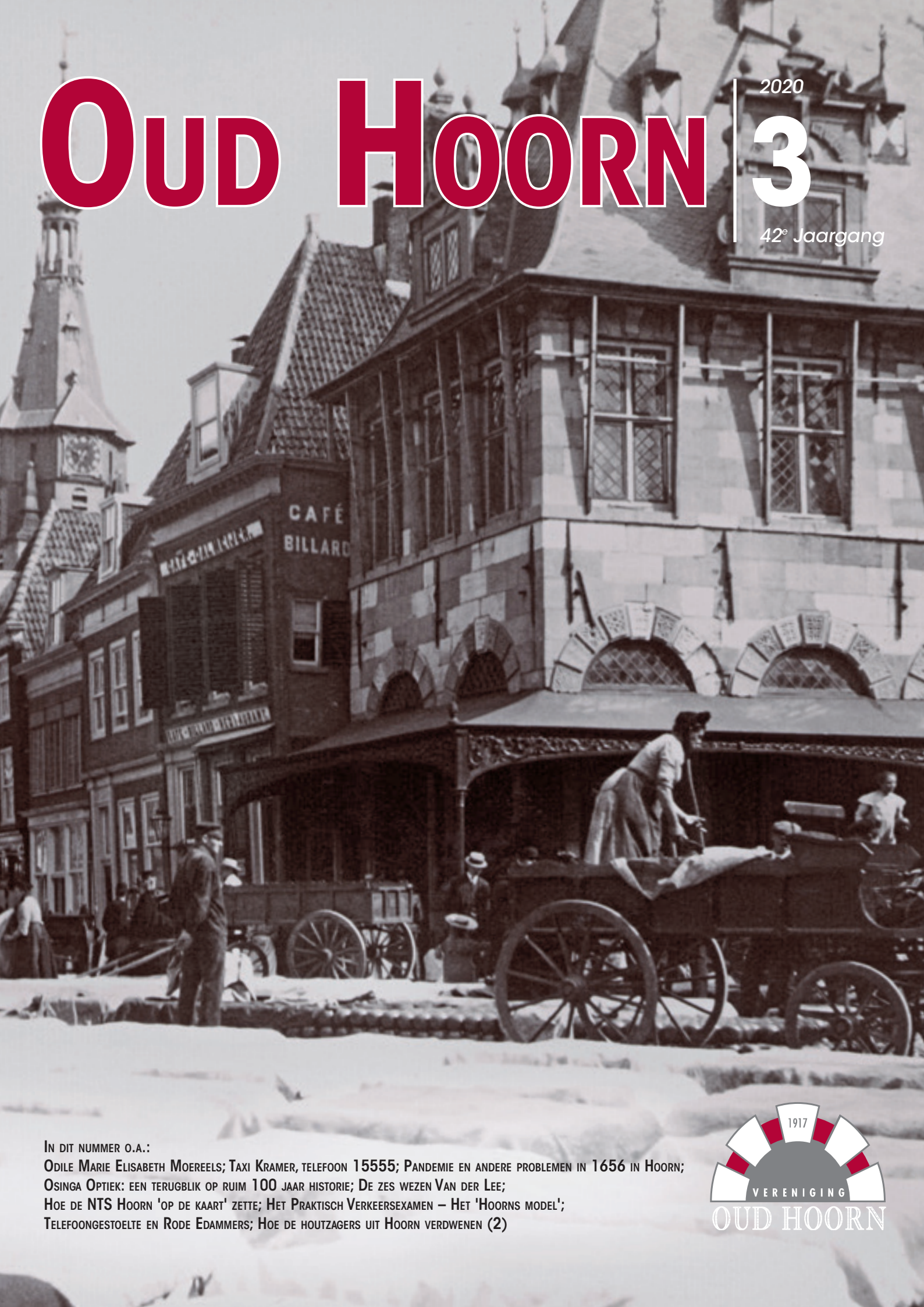

OUD HOORN | 3

2020

42^e Jaargang

IN DIT NUMMER O.A.:

ODILE MARIE ELISABETH MOEREELS; TAXI KRAMER, TELEFOON 15555; PANDEMIE EN ANDERE PROBLEMEN IN 1656 IN HOORN;
OSINGA OPTIEK: EEN TERUGBLIK OP RUIM 100 JAAR HISTORIE; DE ZES WEZEN VAN DER LEE;
HOE DE NTS HOORN 'OP DE KAART' ZETTE; HET PRAKTISCH VERKEERSEXAMEN – HET 'HOORNS MODEL';
TELEFOONGESTOELTE EN RODE EDAMMERS; HOE DE HOUTZAGERS UIT HOORN VERDWENEN (2)

V O O R W O O R D

Jaap van der Hout

Hoogbouw

Langzaam zijn in de maand juni de steigers rond de Toren afgepeld. De architectuur van de toren is aardig, stedenbouwkundig kunnen echter vraagtekens rond deze ontwikkeling gezet worden. Zoals over de plek in de stad, de hoogte en de lengte- en breedteverhoudingen, met andere woorden de slankheid van het gebouw. Hoorn heeft als stad geen traditie met hoogbouw. Als vereniging dienden wij een zienswijze bij het plan voor de Toren in. Niet omdat we tegen hoogbouw zijn, maar omdat beleid op het gebied van hoogbouw en een hoogbouweffectrapportage ontbraken. Onze vraag luidde: welke invloed heeft de Toren op de stad. Nu is deze over het water in de lijn Edam-Hoorn tussen de ranke torens en koepel van de stad, een wat plomp silhouet geworden. Het ontbreken van een onderbouwde visie op hoogbouw, wreekt zich. Het silhouet van onze stad is kwetsbaar, zowel vanaf het water als vanuit het open landschap. We zien dat ook bij de hoteltoeren van Van der Valk. Die staat met zijn brede zijde naar het open landschap en vormt vanuit Bobeldijk een hinderlijke verstoring van maat en schaal van dat open landschap. Met goed stedenbouwkundig onderzoek was de hoteltoeren waarschijnlijk een kwartslag gedraaid waardoor de invloed op het landschap minder dwingend zou zijn geweest. Was er beleid op het vlak van hoogbouw dan was ongetwijfeld de vraag gesteld of hoogbouw aan de rand van het open landschap gerealiseerd kon worden.

Hoorn heeft geen traditie met hoogbouw en loopt achter de feiten aan. Op dit moment is hoogbouw een modische opgave waarbij de raad hoogbouw op een aantal plekken als één van de oplossingen ziet voor het grote woningtekort. De stad wil gezinnen vasthouden en woningzoekenden uit Amsterdam aantrekken. Hun woonwensen liggen echter vooral bij grondgebonden woningen met tuin. Aan de andere kant is er de druk van projectontwikkelaars die de randen van de bouwmogelijkheden opzoeken in hun streven naar winstoptimalisatie. Een gevaarlijke cocktail die de leefbaarheid van de stad, het stadssilhouet en het omringende landschap ernstig kan aantasten.

Voor er gebouwd wordt, moet eerst een reeks van vragen worden beantwoord: van de leefbaarheid in de stad en de wijken tot het silhouet van onze stad. De Stichting

Hoogbouw biedt daarvoor houvast. In tien lessen brengt zij helder in beeld waarvoor een hoogbouwvisie nodig is (zie daarvoor de pdf op de website van de stichting: <https://www.stichtinghoogbouw.nl/download/hoogbouwbeleid.pdf>).

In een vrij platte en compacte stad als Hoorn, met een open en kwetsbaar omringend landschap, is hoogbouw tot een hoogte van tien bouwlagen eigenlijk het maximum. Binnen de stad is dat een duidelijke, afwijkende hoogte die bijzondere locaties in de stad kunnen duiden en voldoende bijdraagt aan de gewenste verstedelijking. Vanuit het open landschap blijft deze hoogte binnen de contouren van de bomen van de stad, zolang deze gebouwen tenminste niet aan de randen van het open landschap worden gesitueerd. Het meest belangrijke is echter dat er een goede leefomgeving wordt ontwikkeld.

Museum van de Twintigste Eeuw

Krententuin 24 (Oostereiland)

1621 DG Hoorn

tel. 0229-214001

Geopend:

maandag t/m vrijdag 10.00-17.00 uur

zaterdag en zondag 12.00-17.00 uur

www.museumhoorn.nl

Westfries Museum

Roode Steen 1, Hoorn

tel. 0229-280022

Geopend: 1 april t/m 31 oktober, maandag

t/m vrijdag 11.00-17.00 uur; 1 november

t/m 31 maart; dinsdag t/m vrijdag, 11.00-

17.00 uur. Het gehele jaar zaterdag en

zondag 13.00-17.00 uur

www.wfm.nl

Westfries Archief

Blauwe Berg 5c, Hoorn

tel. 0229-282500

Studiezaal open:

dinsdag en vrijdag 9.00-17.00 uur

Voor meer informatie:

www.westfriesarchief.nl

Vereniging Oud Hoorn

Onder de Boompjes 22

1621 GG Hoorn

tel. 0229-273570

Email: info@oudhoorn.nl

www.oudhoorn.nl

Geopend: dinsdag en donderdag

10.00-16.00 uur

zaterdag 10.00-14.00 uur

Houd rekening met mogelijk andere openingstijden ivm corona.

Bij de Voorplaat

Steeds opnieuw staat onze redactie voor verrassingen als wij kopij voor artikelen of beeldmateriaal ontvangen. Er valt zoveel te schrijven over en te zien van onze stad en haar inwoners, van lang her en nog maar betrekkelijk kort geleden. Dit kwartaalblad staat er weer vol van. Het levensverhaal van de bescheiden, maar moedige en doortastende directrice

van het Hoornse Stadsziekenhuis Odile Moereels. In de oorlog bood zij talloze onderduikers in haar ziekenhuis onderdak of steunde hen anderszins. Binnenkort eert het Dijklanderziekenhuis deze voorbeeldige verpleegster. Verder treft u een serie tot nu toe onbekende foto's van de Kaasmarkt, vermoedelijk gemaakt door een Franse toerist aan het begin van de vorige eeuw. Al is het, met een knipoog naar het Sinterklaasverhaal, de vraag of we de ronde rode kazen nog langer Edammers mogen noemen. Veel nostalgie dit keer. Bekende namen: Osinga Optiek en Taxi Kramer, voor velen beter bekend van telefoonnummer 15555. Ook de eerste traditionele televisie-intocht van Sinterklaas buiten de hoofdstad van ons land. In Hoorn! Of het bijzondere verhaal van drie religieuze wereldreizigers uit onze stad en hun zussen: de wezen Van der Lee. Het fietsverkeersexamen, waar de naam van Klaas de Hart voor altijd aan verbonden blijft. En het tweede deel van het goed gedocumenteerde verhaal over de verdwijning van de Hoornse houthandzagers in de Gouden Eeuw. Kortom: Over Hoorn blijf je schrijven. En zo lang die verhalen er zijn, kan Oud Hoorn door. Veel leesgenoegen.

IN DIT NUMMER

VOORWOORD

Jaap van der Hout

PAGINA 106

ODILE MARIE ELISABETH MOEREELS

Rita Lodde-Tolenaar

PAGINA 108

TAXI KRAMER, TELEFOON 15555

Sabina Posthumus en

Frans van Iersel

PAGINA 115

PANDEMIE EN ANDERE PROBLEMEN IN 1656 IN HOORN

Ben Leek

PAGINA 120

OSINGA OPTIEK: EEN TERUGBLIK OP RUIM

100 JAAR HISTORIE

Wally Ooms

PAGINA 124

DE ZES WEZEN VAN DER LEE

Ben Beemster

PAGINA 128

HOE DE NTS HOORN 'OP DE KAART' ZETTE

Chris Holman

PAGINA 135

HET PRAKTISCH VERKEERSEXAMEN – HET 'HOORNS MODEL'

Chris Holman

PAGINA 139

TELEFOONGESTOELTE EN

RODE EDAMMERS

Frans van Iersel

PAGINA 142

HOE DE HOUTZAGERS UIT HOORN VERDWENEN (2)

Harry Vlaar

PAGINA 144

SCHENKINGEN AAN OUD HOORN

PAGINA 151

STADSBEELD, RESTAURATIES, WIJZIGINGEN EN VERVAL

Jaap van der Hout

PAGINA 153

VERLEDEN & HEDEN; VOLIERE

PAGINA 156

COLOFON

Kwartaalblad
Vereniging Oud Hoorn

Bestuur:

Jaap van der Hout, voorzitter,
Matt Wever, secretaris,
Jos Renckens, penningmeester,
Ron Dol, Jan Haring, Anja Morit.

Ereleden:

J.C. Kerkmeijer (1875-1956)
mr.dr. B. R. Canneman
(1909-1982)
H. Krijgsman (1914-1990)
D. Breebaart (1905-2002)
C. Kupperts (1920-1990)
drs. H.M. van den Berg
(1918-2005)
J.L.N. Dijkstra (1930-1992)
J.M. Baltus (1939-1994)
J.P.H. van der Knaap (1936-2007)
J.E.J. Lamers
A. de Graaf
L.P.M. Hoogeveen
A. Boezaard
F. Uiterwijk
A.G.F. van Weel
E.S. Ottens
E.L. van Iersel

Foto's/illustraties:

Klaas de Hart
Frans van Iersel
Familie Kramer
Familie Van der Lee/Ben Beemster
Familie Moereels
Jennie Monen
Collectie Jan Osinga/familie Osinga
Vereniging Oud Hoorn
Royal Collection Trust
Peter de Rijcke
Rijksmuseum
Harry Vlaar
Westfries Archief
Westfries Museum

ISSN: 2213-7009

ODILE MARIE ELISABETH MOEREELS

'EEN VAN HOORNS ALLERVERDIENSTELIJKSTE
BURGERESSEN'

RITA LODDE-TOLENAAR

Odile Moereels is geboren in Schaerbeek (België) op 5 juni 1880 en overleden op 2 maart 1964 te Alkmaar. Zij is de dochter van Jean Corneille Moereels en Jeanne Christine Doorslaer. Kort na haar geboorte verhuist de familie naar Den Haag, waar nog twee broertjes worden geboren. Haar moeder overlijdt als Odile tien jaar is, haar vader hertrouwt een paar jaar later. Uit dat huwelijk wordt nog een zus geboren, Elisabeth. Haar vader overlijdt in 1901. Odile is dan 21 jaar oud.

Odile en haar
moeder plm. 1882

Loopbaan voor Hoorn

In 1902 begint Odile aan de verpleegopleiding in het Binnengasthuis te Amsterdam. Op 1 maart 1906 volgt haar aanstelling als verpleegster tweede klasse. Tot 20 april van dat jaar blijft zij in het ziekenhuis wonen. Dan verhuist zij naar de Alberdingk Thijmstraat 32. Op 22 juni 1908 volgt een verhuizing naar Alkmaar, Kerkplein 9, waar Odile als wijkverpleegster aan het werk gaat. Ze woont er vanaf 1912 samen met haar

jongere zus Elisabeth Maria Hendrika, van beroep kantoorbediende. Elisabeth volgt in 1913 een opleiding aan de Handelsschool aldaar. Later, in 1920, woont Odile in Alkmaar op het adres Emmastraat 43.

Het werk is zwaar en in 1915 krijgen zij en haar collega bij de gezinsverpleging, zuster Van den Berg, enige tijd ziekteverlof, dat ze in Oosterbeek doorbrengen. In augustus 1917 wordt Odile tijdelijk verlof verleend om hulp te gaan bieden aan gewonde en zieke Belgische landgenoten in Engeland. Eenmaal terug in Alkmaar zet Odile zich met de Armenraad in voor hulp aan armen in de strenge winter van 1916-1917 en zamelt zij met name beddengoed en dekens in. In de kranten verschijnen regelmatig dankbetuigingen van familieleden en nabestaanden van patiënten die zij liefdevol heeft verzorgd.

Naar Hoorn

In Hoorn heeft mej. Marie Clélie Johanna Bake, directrice van het Stadsziekenhuis op 42-jarige leeftijd wegens gezondheidsredenen ontslag gevraagd ingaande 1 juni 1921. Sinds 1916 werkte ze als directrice-hoofdverpleegster. Op de vacature komen 15 sollicitaties binnen. Twee kandidaten worden aan de gemeenteraad voorgedragen: mej. Moereels en mej. Van Malsen. Op 21 april 1921 wordt Odile Moereels aangesteld. In de voordracht wordt als haar beroep particulier verpleegster vermeld. Vrijwel tegelijkertijd wordt mej. A. Hofstra uit Alkmaar tot eerste verpleegster benoemd. Het personeel van het ziekenhuis wordt aangesteld als (vaste) ambtenaar.

Een stukje voorgeschiedenis

In 1868 werd het Stadsziekenhuis geopend. Het werkte op bescheiden schaal, vooral voor armere patiënten. De jaarrekening beliep dat eerste jaar f8000. Geen wonder dat daarnaast twee particuliere inrichtingen in Hoorn werden opgericht: de Villa en het Sint Jansgasthuis.

In 1915 werd het Stadsziekenhuis gereorganiseerd. Zuster Bake droeg er als directrice veel toe bij dat het karakter van armeninrichting veranderde. Aan het ziekenhuis werden 'een cel voor krankzinnigen', een barak voor besmettelijke ziekten en een polikliniek verbonden en er kwamen een röntgeninrichting en een hoogtezon. Wekelijks kon men terecht voor kosteloze inenting en herinenting. Het gemiddeld aantal verpleegdagen van de patiëntengroep was echter hoog, bijna 50 dagen per persoon.

Als voorbeeld: in 1922 werden in totaal 226

patiënten geholpen, het aantal verpleegdagen bedroeg 8318 en het batig saldo f 329,64. Veertig jaar lang kon het ziekenhuis zonder gemeentesteun vooruit. De laatste tien jaar ontving het van de gemeente circa f 8000 per jaar (gemiddeld). Van minvermogenden werd een bijdrage van f 0,50 per persoon per dag verlangd. De kosten van voeding per verpleegdag kwamen dat jaar voor patiënten en personeel gezamenlijk op f 0,71 per persoon uit. In het jaaroverzicht wordt speciaal vermeld dat het koor Soli Deo Gloria met Kerstmis 1922 voor de patiënten optrad.

Met open oog en hart

Kort na het aantreden van Odile Moereels verschijnt in juni 1921 een oproep in de krant om een offerte uit te brengen voor de levering van vlees, melk en

brood gedurende de maanden juli t/m september. Het jaar daarop verschijnt eenzelfde bericht, nu voor de maanden april t/m juni. Daarbij gaat het steeds om rund- en kalfsvlees. Ook voor de volgende drie maanden wordt weer een aanbieding bij de directrice verwacht. In het najaar gaat het om winteraardappelen, vlees en melk. Blijkbaar probeert men tegen de meest aantrekkelijke prijzen in te kopen en heeft het ziekenhuis geen vaste leveranciers.

Al in het jaarverslag over 1922 wordt lovend over zuster Moereels gesproken. 'In haar opvolgster, zuster O.M.E. Moereels, mochten wij echter terugvinden een directrice, die met haar groote ervaring op het gebied van de ziekenverpleging volkomen in staat bleek niet alleen om het werk van zuster Bake voort te zetten, dóch die in de enkele jaren van haar werkzaamheid in onze inrichting heeft getoond een open oog en hart te hebben voor alles wat noodig is om een ziekeninrichting te leiden.'

Ontwikkelingen

Op 3 juli 1924 wordt een openbare aanbesteding gehouden voor het aanbrengen van enige vernieuwingen aan het ziekenhuis. Ook wordt het zusterhuis aan de Gravenstraat aanbesteed, waarin

Zuster Odile en verpleegsters van het Stadsziekenhuis, plm. 1940, uit familiealbum

een huiskamer, een theekeuken, een directricekamer en 14 slaapkamers en een badkamer gesitueerd zullen worden.

In datzelfde jaar komt in het verslag van B&W aan de raad de (on)mogelijkheid om het Stadsziekenhuis op te heffen aan de orde. Gezocht wordt naar mogelijkheden om andere gemeenten waarvan patiënten in de drie Hoornse ziekenhuizen verblijven een bijdrage te laten leveren. Uit de gegevens over 1923 blijkt dat het Stadsziekenhuis in vergelijking tot het (katholieke) Sint Jansgasthuis en de (protestants-liberale) Villa meer mensen uit Hoorn opneemt en minder uit de regio. De verhouding patiënten-verpleegsters is in het Stadsziekenhuis ongunstiger dan in de andere instellingen. In dit ziekenhuis wordt in het algemeen de armere bevolking uit de stad verpleegd. Uit financiële overwegingen en om de

Een rustig moment voor Odile, uit familiealbum

— Niet alleen in de verschillende kerkgebouwen en in intiemer kring werd het kerstfeest gevierd. Ook in het Stadsziekenhuis werd de kerstboom ontstoken, terwijl een zangklasse onder leiding van Mej. Wesselius enkele kerstliederen liet hooren.

opleidingsbevoegdheid voor leerling-verpleegsters niet te verliezen, wil het college aan de R.-K. Charitas niet toestaan arme katholieke patiënten in het Sint Jan te laten verplegen.

Ook in 1924 maakt Odile deel uit van de commissie die zich ten doel stelt een tehuis voor oud-verpleegsters op te richten op initiatief van de Nederlandse Bond voor Ziekenverpleging.

Odile neemt zitting in het bestuur van de Hoornsche

**Nichte Tineke op
bezoek bij tante
Odile, plm. 1938, uit
familiealbum**

Witte Kruis Afdeling en bereidt als lid van het Erecomité de viering van het 25-jarig jubileum voor. De herdenking vindt plaats op zaterdag 24 Juli 1926 met een expositie in het Witte Kruisgebouw en een feestavond in het Park. Verder is er een speciale Witte Kruis-revue en op zondagmiddag zijn er grote zwemwedstrijden.

Wonder van Nederlands fabricaat

In 1928 staan naast de directrice, een huisknecht en een huishoudster twee verpleegsters en vier leerling-verpleegsters op het adres Kerkplein 22 ingeschreven. In de loop der jaren wordt het ziekenhuis diverse keren verbouwd. In 1931

worden in een gedeelte van het ziekenhuis vier zusterkamers gerealiseerd en een jaar later komt er een barak voor besmettelijke ziekten aan de Gravenstraat. In 1935 volgt onder meer een operatiekamer met wasgelegenheid.

Op een bijeenkomst voor genodigden op zaterdag 7 december 1935 gaat de aandacht vooral uit naar het röntgenapparaat, het paviljoen voor besmettelijke ziekten en het laboratorium. De heer Zeelander van Philips is graag bereid enige interessante bijzonderheden omtrent dit 'wonder van Nederlandsch fabricaat' nader uit te leggen.¹

Een kleine demonstratie

Zuster Moereels houdt haar hand achter het scherm en ir. Zeelander drukt op een knop van de 'commando-tafel', een zacht zoemen en het scherm straalt in getemperd groen licht. De hand wordt duidelijk zichtbaar, ieder beentje, ieder kootje en het armbandhorloge vertoonen zich duidelijk, zacht omwaasd door de spieren. Het is prachtig om te zien hoe het mechaniek van de hand werkt, als deze gedraaid wordt. Alle toeschouwers zijn enthousiast.

Een fel groen licht flitst op, voor een ondeelbaar oogenblik zien we de hand in de scherpste contouren, dan is het volkomen duister en zijn we een beetje verblind. We hebben een opname meegemaakt van 6/100 seconde. We kunnen het niet over ons verkrijgen nu al weg te gaan en nogmaals maken we dit wonder mee en ...

Er is veel lof voor zuster Moereels die dan bijna vijftien jaar als directrice werkzaam is en heel veel werk heeft verzet. Kortom: Het Stadsziekenhuis is een modelinrichting geworden. In het jaarverslag over 1938 lezen we: 'grootte waardeering voor de bezielende leiding van de wakkere directrice, Zr. Moereels'.

Naast haar werkzaamheden in het ziekenhuis wordt Odile Moereels lid van het Centraal Genootschap dat Hoornse bleekneusjes naar een herstellingsoord zendt.

In 1936 mogen drie kinderen naar het Bio-vakantieoord worden uitgezonden voor een periode

van vijf weken. Zuster Moereels pleit voor uniforme kleding en trainingspakken.

Tijdens de eerste jaren van de oorlog gaat de uitzending van bleekneusjes nog door, terwijl Odile graag wil dat ook kinderen beneden de schoolplichtige leeftijd kunnen worden uitgezonden.

Naturalisatie

In 1939 is Odile genaturaliseerd tot Nederlander. Zij is dan tenminste bijna veertig jaar in Nederland woonachtig en werkzaam. Het is niet duidelijk of deze stap iets te maken heeft met de oorlogsdreiging.

De Tweede Wereldoorlog

In Hoorn spelen de dames Aaf Dell, Dieuw van Vliet, zuster Odile Moereels en Aaf Laan een bijzondere rol bij de opvang van onderduikers.² Aaf Dell, Dieuw van Vliet en hun huishoudster Aaf Laan wonen in het Waterschapspand aan het Grote Oost 6. Odile Moereels, die met de dames bevriend was geraakt en in de oorlogstijd veel met hen samenwerkte, woont bij het ziekenhuis aan het Kerkplein.

Dieuw van Vliet (1887-1974) had na het overlijden van haar vader zijn werkzaamheden als conciërge van het pand overgenomen. Zij is godsdienstonderwijzeres en verzorgt kerkdiensten in Hoorn en omgeving voor de vrijzinnige richting binnen de hervormde kerk en de remonstranten.

Portret van drie dappere dames, Peter de Rijcke, Hoorn

Door haar werk voor de Hoornse zondagsschool leert ze Aaf Dell (1893-1975) kennen, die onderwijzeres is aan de Muntstraatschool. In het voorjaar van 1940 trekt Aaf bij Dieuw in.

Onderduikers

Willy Woudstra en zijn vriend Ies Themans, beiden Jood, en Piet Bruijn, een zoon van een zus van Dieuw, Froukje, uit Hilversum, die weigerde de studentenverklaring te tekenen, duiken onder bij Dieuw en Aaf in de conciërgewoning. Begin augustus 1942 vorderen de Duitsers het Waterschapspand en de conciërgewoning. De vrouwen keren niet veel later terug naar de conciërgewoning en als alles rustig blijft, volgen de drie onderduikers. Het is een bijzondere situatie, vóór de Duitsers en achter de dames en hun onderduikers. Later voegen zich nog vier onderduikers in het 'achterhuis', de Joodse diamantslijper Hans Barber, huisarts Jo Dell, Leo de Zoeten en Guus Dull.

Zandzakken voor het ziekenhuis uit voorzorg. Staat daar zuster Moereels?

Leo de Zoeten haalt na de oorlog herinneringen op. 'De Wehrmacht kwam wel eens neuzen in de keukenkelder, waar Aaf Laan 's middags kookte voor zeven man en drie vrouwen. Er was altijd eten genoeg, de tantes hadden relaties en waar tekort was, sprong directrice Moereels van het Stadsziekenhuis wel bij. Maar al die pannen op het vuur en eten voor wel tien personen... wekte dat geen argwaan? De Duitsers hebben er in ieder geval één keer wat van gezegd. Ze snaptten er natuurlijk niks van, zoveel eten, maar tante Dieuw had 'r antwoord snel klaar. Ze spelde de moffen glashard op de mouw dat Hollandse huisvrouwen vrij veel vooruit koken, vaak voor drie dagen tegelijk. Of ze het geloofd hebben weet ik niet, maar de Duitsers dropen af en ze vroegen er nooit meer naar. De onderduikers werden op hun beurt ook voor

keukenwerk ingeschakeld. Ze mochten vooral voor het ziekenhuis aan de bak, sperziebonen afhalen, teilen vol. Zuster Moereels bracht de handel zelf. Zaten ze met een paar man om beurten al die bonen te schonen. Ze hadden toch niks te doen. Bovendien hadden ze wel wat voor de zuster over. 'Ze was een aardig mens' weet De Zoeten nog, 'Aaf Laan trouwens ook. Die kookte niet alleen, ze deed ook de was voor ons. Ik denk dat ze dat in de kelder deed, stiekem waarschijnlijk, maar dat weet ik niet. Achteraf vraag je je natuurlijk nog wel veel meer dingen af. Zo gaat dat toch altijd...'³

De beminnelijkheid zelve

Odile Moereels wordt gekarakteriseerd als beminnelijkheid zelve, maar tevens de sterke persoonlijkheid, die ongemerkt met ijzeren hand de teugels in handen houdt. Zuster Moereels heeft ook de katholieken van Hoorn in de oorlogsjaren geholpen. Zo is de hele kraamafdeling van het Sint Jansgasthuis en zijn alle infectiepatiënten tijdens de bezetting van dat ziekenhuis in hoofdzaak ten laste van het Stadsziekenhuis gekomen. Daarvoor is heel wat werk verzet.

Samen met anderen biedt zuster Moereels hulp waar ze kan. Onderdak als dat nodig is en verder materiële steun. In het ziekenhuis werken ook enkele Joodse verpleegsters. Soms sluit de directrice een afdeling als daar onderduikers verblijven. Er heerste dan zogenaamd een besmettelijke ziekte, zoals roodvonk, waarvoor de Duitsers als de dood zijn.

Een van de Joodse verpleegsters is Gerda Themans-Menko⁴, echtgenote van Sally Themans, die bij belastingambtenaar Metz aan de Drieboomlaan is ondergedoken. Hij komt uit Almelo, woonde in Amsterdam en werkte daar als procuratiehouder. Hij is leider van de evacuatie van de Joodse Raad en een broer van Ies Themans die bij Aaf Dell en Dieuw van Vliet onderdak had gevonden. Zijn andere broer David duikt onder in een huis aan de Merensstraat.

Loekie Themans

Gerda bevalt eind november 1943 van een jongetje: Aryeh Lodewijk Nechemia, roepnaam Loekie. De baby kan niet in het ziekenhuis blijven. Aaf Dell regelt onderdak bij haar collega Abraham van den Berge. In een postkarretje brengt zij de kleine Loekie in het donker naar zijn nieuwe adres aan de Tweeboomlaan. Daar zijn nog twee Joodse onderduikers, het echtpaar Nathan (Nico) Smit en Esther (Elly) Smit-Van Huiden. Door een grote

onvoorzichtigheid met verstrekkende gevolgen van een derde, niet-Joodse onderduiker, achterhaalt de bezetter het adres. In een door de Duitsers onderschepte brief schreef de man dat sinds kort een Joodse baby bij hen in huis was. Met het adres op de brief is het een koud kunstje voor de Sicherheitspolizei het huis van Van den Berge te traceren. Op 10 februari 1944 worden op hetzelfde tijdstip onder schooltijd Aaf Dell en Abraham van den Berge gearresteerd. De onderduikers van Van den Berge worden ook opgehaald.⁵

Mevrouw Van den Berge wordt gesommeerd de baby de volgende dag naar de Ortskommandatur te brengen. Ze doet het niet. De vrouw vlucht nog diezelfde avond met baby Loekie en haar eigen kinderen naar een onderduikadres in De Goorn, bij de familie Laan-Windt, waar het kind veilig opgroeit. Moeder Gerda blijft in het Stadsziekenhuis werken. Ijlings verbergt Dieuw haar Joodse onderduikers in de kelders onder het pand totdat ze samen met Odile Moereels en mogelijk Ab Vortman andere adressen heeft geregeld. Omdat de Duitsers vermoeden dat Dieuw ook bij hulp aan onderduikers betrokken is, wordt zij gedwongen de conciërgewoning te verlaten. Ze vindt een bovenwoning aan de Roode Steen 13, naast het Wilsontheater. Na enkele maanden

brengt Dieuw daar tot kort voor de bevrijding twee van haar vroegere Joodse onderduikers, Sally en Ies Themans, op zolder onder. Aaf Dell komt in Ravensbrück terecht en overleeft ternauwernood de oorlog.

Loeki wordt op 7 juli 1945 met zijn ouders herenigd. Het gezin verhuist naar Amsterdam en krijgt nog vier kinderen, zoon Maurits Jochanan, dochter Dieuwke (vernoeming naar Dieuw van Vliet) Hadassa, zoon Micha-Eli en dochter Margaliet Sara. Er wordt getrouwd en er komen kleinkinderen. Sally wordt een gewaardeerd bestuurslid van de Raad van de Joodse Gemeente in Amsterdam. Oma Sara overlijdt in 1960. In 1971 vestigen Gerda en Sally zich in Israël. Bij hun overlijden in resp. 1980

**Baby Loeki en Aaf Dell,
Diew van Vliet,
zr. Moereels en zijn oma
Sara Themans, 1945**

en 1981 lieten zij een grote schare kinderen en kleinkinderen na.

Baby Loeki staat symbool voor de moed van de drie Hoornse vrouwen die tenminste twintig Joden uit handen van de Duitsers wisten te houden.

Een bescheiden vrouw

Van de bijzondere inzet van zuster Moereels tijdens de oorlog zijn maar enkele verhalen overgeleverd. We zijn vooral aangewezen op de loftuizingen die haar na de oorlog ten deel vallen. Meteen na de bevrijding bij de opening van het L.O. gebouw op 11 mei 1945 aan de Roode Steen vraagt verzetsman Piet Verbeek met name aandacht voor de bijzondere bijdragen die vrouwen aan het verzetswerk hebben geleverd. 'In de eerste plaats Zr. Moereels, directrice van het Stadsziekenhuis. Alles kan ik U daar niet van vertellen maar ze heeft prachtig werk gedaan. Ook aan de dir. van het St. Jans Gasthuis en de Villa onze hartelijke dank voor hun steun. De tweede die we mogen noemen is juffrouw van Vliet, die zelfs met de kerker kennis heeft mogen maken. Mevr. Duursma, die er altijd op uit trok om de meest moeilijke problemen op, te lossen.' Het valt op dat de naam van Aaf Dell niet wordt genoemd. Vermoedelijk omdat niemand weet of zij de oorlog heeft overleefd.

Op 28 juni 1945 voert Sally Themans namens de onderduikers het woord op de Kaasmarkt (Roode Steen) waar hij de mensenredders van de L.O. en K.P. bedankt voor hun moedige optreden en oproept tot navolging van hun voorbeeld van eendracht en strijd voor de grote idealen van vrijheid, menselijkheid en recht.

Het moet voor de dames Dell, Van Vliet en Moereels een groots moment zijn geweest dat een van hun onderduikers publiekelijk zijn dank betuigt.

In het verslag van augustus 1945 over de werkzaamheden van de transportcolonne van het Rode Kruis in oorlogstijd memoreert dr. J. Romeijn de grote bijdrage van Odile Moereels. 'Een woord van grote dank moet hier worden uitgebracht aan de Directrice van het Stadsziekenhuis, Zr. Moereels, voor haar adviezen.'

Afscheid

Odile heeft op 31 mei 1945 haar ontslag aangevraagd per 1 september. Het college voldoet aan haar verzoek onder dankzegging voor de uitnemende verdiensten als zodanig bewezen.

In het Nieuw Noordhollandsch Dagblad van 20 september 1945 staat de aankondiging.

Huldiging Zuster Moereels

De eerste October gaat zr. Moereels 't Stadsziekenhuis verlaten. Wij meenen dat dit vertrek niet onopgemerkt mag voorbijgaan en stellen ons voor haar een souvenir aan te bieden. Ieder, die voor ons plan gevoelt, kan tot en met Zaterdag 22 September zijn bijdrage storten en zijn handteekening plaatsen bij de volgende adressen: Mevr. Best-Zijp, Gr. Oost 8, Mevr. Nieuwenhout-Van Balen Walter, Koepoortsweg 94, Mevr. E. Duursma-Langereis, Emmalaan 16, Mevr. M. Reek-Romein, Turfhaven, Mej. D. van Vliet, Roode Steen no. 13.

Een van degenen die het afscheid organiseren, is mevrouw Elisabeth Duursma-Langereis. Zij is betrokken geweest bij het verzetswerk en speciaal genoemd bij de opening van het L.O. gebouw op 11 mei 1945. Zij is secretaresse van de groep die in augustus 1945 de Gemeenschap Oud-Illegale werkers opricht. Ook aan de zuiveringscommissie voor de distributiedienst heeft zij deelgenomen en zich bezig gehouden met de opvang van oorlogspleegkinderen. Eveneens voor het afscheid van dokter Baesjou regelt zij de inzameling. Voor de PvdA heeft zij een bestuursfunctie in de Hoornse afdeling, kortom een actieve dame.

Het afscheidsfeest van zuster Moereels wordt in de krant uitvoerig beschreven. Haar broer Adolph en haar zuster Elisabeth zijn bij haar afscheid aanwezig.

Het welkomstwoord wordt gesproken door burgemeester Leemhorst; hij roemt haar voor al het goede dat zij Hoorn heeft gebracht. Het is heel mooi dat zij niet eerder zoals zij van plan was met pensioen is gegaan, zeker vanwege al hetgeen zij in de oorlog in Hoorn heeft gedaan. Hij overhandigt haar de zilveren legpenning van de gemeente Hoorn. Dieuw van Vliet dankt haar namens de

Dankwoord van Sally Themans namens de onderduikers op de Kaasmarkt op 28 juni 1945

**Akte van overlijden
Odile Marie Elisabeth
Moereels**

gehele burgerij. Voor het ingezamelde geld worden meubels gekocht voor haar kamers in Westerlicht in Alkmaar. Velen komen haar de hand schudden en danken voor haar hulp aan het Sint Jansgasthuis bij de evacuatie, haar werk na het bombardement in Rotterdam, haar steun in moeilijke situaties. En er zijn cadeaus. De zusters schenken hun directrice een compleet eetservies en van de patiënten krijgt zij een keurig radiotoestel. Op het binnenplein van het Stadsziekenhuis brengt Crescendo een serenade en dan volgt een intieme gezellige avond, waarbij namens de regenten een tapijt en een album met foto's van het Stadsziekenhuis wordt aangeboden. Samengevat luidt het oordeel: Een van Hoorns allerverdienstelijkste burgeressen vertrekt.

De zacht uitgesproken woorden van Odile Moereels zijn: 'ik moet u allen bedanken, dat gij mij de gelegenheid hebt gegeven iets voor u te doen'.

Zij wordt opgevolgd door zuster Anna Brunsmann en in 1958 staan de dames samen op de foto bij het afscheid van deze opvolgster. Anna was

**Bij het afscheid van
zr. A. Brunsmann in
1958; Zr. Moereels
staat rechts**

afkomstig van Alkmaar, verhuist van daar naar Hoorn en daarna naar Amsterdam, waar zij is opgeleid tot verpleegster in het Binnengasthuis. Sinds 1928 is zij in Hoorn werkzaam geweest in het Stadsziekenhuis.

In 1946 verhuist Odile naar Huize Westerlicht, gevestigd op het adres Prinses Julianalaan 14 te Alkmaar. Huize Westerlicht is in 1932 geopend en was toen een van de grootste bejaardenhuizen in Nederland, met ruimte voor 169 personen. Lange tijd is het ook een van de weinige tehuizen met een eigen verpleegafdeling. De ligging is ideaal, in het hart van de Alkmaarder Hout.

Daar heeft Odile Moereels nog 18 jaar gewoond en is zij in 1964 overleden.

Yad Vashem - Dijklanderziekenhuis

In 1971 is Odile Moereels postuum de onderscheiding Rechtvaardige onder de Volkeren Yad Vashem toegekend.

Ruim negen jaar na het vertrek van Odile uit Hoorn fuseert het Stadsziekenhuis met De Villa en ontstaat in 1954 het Streekziekenhuis. Bij de verhuizing van het Kerkplein naar de nieuwe locatie zijn zeer gedetailleerde lijsten opgemaakt van alles wat mee moet. Deze geven een aardig overzicht van wat er aan spullen in het ziekenhuis aanwezig was. Inmiddels is het Streekziekenhuis gefuseerd met het Sint Jansgasthuis⁶ tot het Westfriesgasthuis, dat na een fusie met het Waterlandziekenhuis in Purmerend nu Dijklanderziekenhuis heet.

In het Dijklanderziekenhuis zal, als het goed is, op 1 oktober 2020, 75 jaar na haar afscheid van het Stadsziekenhuis, een kunstwerk van Christiaan Heydenrijk ter herinnering aan Odile Moereels in de binnentuin van het ziekenhuis worden onthuld.

1 Zie geschiedenis röntgenapparaat https://www.dbnl.org/tekst/lint011tech04_01/lint011tech04_01_0012.php

2 Ottens, E., Hier is alles gewoon, dat spreekt ..., Publicatiestichting Bas Baltus, Hoorn, 2019 hoofdstuk 3

3 Lansdaal, H., Grote Oost 6: Duitsers voor en zeven onderduikers achter, Kwartaalblad Ver. Oud Hoorn, 1995-1 pag. 3-6

4 Zij is op 30 oktober geboren in Barmen, Wuppertal, Duitsland. Eerder gehuwd met Heinrich Menko en in 1940 gescheiden. Zij is opgeleid in het Nederlands Israëlitisch Ziekenhuis in Amsterdam.

5 Lansdaal, H., Aaf en Diew, redders van mensen, Kwartaalblad Ver. Oud Hoorn 1995-1 pag. 6-8

6 Boon, Piet en Saaltink, Henk, 1986, Van Stad tot Streek. De geschiedenis van vier Westfries ziekenhuizen, Uitg. Algemeen Streekziekenhuis 'West-Friesland' in samenwerking met Korpershoek Boekwijzer BV te Andijk

TAXI KRAMER, TELEFOON 15555

Drie Fords op een rij voor een trouwerij (witte handschoenen) met Thomas van Rooy, Sietse Mantel en vader Kramer. Gedempte Turfhaven, circa 1939

SABINA POSTHUMUS FRANS VAN IERSEL

Taxi Kramer is een legendarisch Hoorns familiebedrijf. Jarenlang belt iedereen in Hoorn 15555 als hij of zij na een feestje naar huis moet worden vervoerd. Minder bekend: de geschiedenis van Taxi Kramer beschrijft ook de ontwikkeling van het ziekenvervoer in Hoorn in de twintigste eeuw. Met een koevoet in de auto op weg naar een auto-ongeluk en een kermisganger die z'n roes uitslaapt in een geparkeerde ziekenwagen: de ambulancechauffeurs van Taxi Kramer maken het allemaal mee.

Het taxibedrijf Kramer begint met twee Fordjes aan de Gedempte Turfhaven. In 1936 koopt Henk Kramer senior, dan werkzaam als buschauffeur, een klein taxibedrijf. Het kapitaal voor die onderneming leent hij van een oom van zijn vrouw Nies. Het jonge stel koopt er nog een Fordje bij en verhuist naar het appartement boven de garage, in het pand waar nu ijssalon Vivaldi zit. Tijdens de oorlog kan Kramer het bedrijf gaande houden met Rode Kruisvervoer. De andere auto's worden verborgen voor de Duitsers in een schuur aan de Binnenwijzend. Wel jammer dat een chauffeur op het eerste ritje na de oorlog een van die auto's, na vijf jaar veilig te zijn verstoppt, meteen total loss rijdt.

Vanaf 1953 breidt Henk sr. zijn bedrijf snel uit; hij neemt het taxibedrijf van Butter aan de Achterstraat over. Een strategische investering, want Butter is begonnen met het ziekenvervoer in Hoorn. Taxi Kramer heeft dan in één klap het Stadsziekenhuis en De Villa (een klein Hoorns ziekenhuis aan de Draafsingel) als klant. Een aantal jaren later neemt Henk het taxibedrijf, inclusief ambulance, over van Nic. de Rie, waardoor hij ook het Sint Jansgasthuis

Vakantiefoto van Henk sr. en Nies Kramer

als klant krijgt. En zo wordt taxibedrijf Kramer ook een ambulancedienst. Bij een ernstig auto-ongeluk wordt de ambulance gebeld door de politie of door omstanders. De ambulancechauffeurs gaan in die tijd alleen op zo'n ongeluk af, zonder brandweer om technische assistentie te verlenen. En bij een oproep rijdt de ambulance eerst langs een ziekenhuis om een verpleegster op te halen. De taxichauffeurs hebben geen medische opleiding om eerste hulp te verlenen. Wat ze moeten weten en kunnen, maken ze zichzelf eigen. Henk en Nies Kramer krijgen drie kinderen, Coby (1937), Jaap (1943) en Henk jr. (1946). Vooral de jongens werken als kind al mee in het bedrijf. Eerst moeten ze auto's poetsen, later rijden ze als chauffeur. Jaren voordat hij zijn rijbewijs haalt, rijdt

In 1959 verkoopt De Rie deze Chevrolet uit 1946 aan Kramer

**Jaap, Coby en Henk in
1946 op de treeplank
van een Chevrolet
1937**

**Henk poetst op
negenjarige leeftijd
een Buick uit 1948**

Henk jr. zijn eerste ritjes in een volgwagen van een trouwerij en als hij verkering krijgt, wordt van zijn verloofde Joke verwacht dat ze haar baan opzegt en als chauffeur meedraait. Gelukkig is ze opgeleid tot verpleegster, dus als er een melding komt van een ongeluk springt Henk jr. met zijn vrouw in de ambulance om te gaan helpen.

Iedereen in de taxi

Taxi Kramer rijdt niet alleen in Hoorn, maar in heel West-Friesland en daarbuiten. 'Klanten deden rechtstreeks zaken met het taxibedrijf, er bestond geen taxicentrale,' vertelt Henk jr. 'Ziekenfonds West-Friesland was een grote klant, Philips aan de Holenweg had elke dag wel een taxi nodig en ook het vervoer van kinderen van huis naar speciale scholen ging toen per taxi.'

De chauffeurs krijgen van Henk sr. de strenge instructie om zich 'terughoudend en dienstbaar' op te stellen, vooral in een volgauto van een begrafenis- of een trouwerijstoet. Geef netjes antwoord op een vraag, maar neem niet zelf het initiatief tot een gesprek, zo luidde de instructie. 'Gelukkig hielden de passagiers zich daar niet aan. Menigeen heeft in de taxi zijn hart gelucht, bijvoorbeeld als ze net in het ziekenhuis een slechtnieuwsgesprek hadden gehad. En we vervoerden ook bekende Nederlandse artiesten, zoals Ko van Dijk en de pianist Daniël

**Jaap en Joke leveren
ambulancezorg bij
een ernstig ongeluk,
waarbij een vrachtauto
en een personenwagen
betrokken zijn**

Wayenberg. Die gesprekken blijven me bij,' zegt Joke. Zonder personeel - oproepkrachten en in vaste dienst - zou Taxi Kramer zich nooit hebben kunnen ontplooien. Henk jr.: 'De motivatie van de chauffeurs was ongekend. Ze keken niet op een half uurtje.'

Zonder autogordels

Auto-ongelukken zijn in die tijd zeer heftig: er zijn nog geen autogordels, niemand houdt rekening met snelheidsbeperkingen en auto's beschikken niet over kooiconstructies of kreukelzones. Een aanrijding met een boom of met een andere auto is vaak fataal. Zo goed en kwaad als het gaat, worden slachtoffers zwaargewond, levend of dood uit de auto gehaald. 'We hadden standaard een koevoet in de wagen. Om een portier te forceren of om een raam in te slaan,' vertelt Joke, de vrouw van Henk jr. Destijds worden niet alleen gewonden in de ziekenwagen vervoerd, maar ook overleden verkeersslachtoffers. 'Het is geen vak voor stoere praatjes, maar ook niet voor watjes. Het grote voordeel was dat Henk en ik aan een half woord genoeg hadden om werkelijk te begrijpen wat zware ongevallen met hulpverleners kunnen doen. Je leert jezelf ermee omgaan. Toch vraag ik me soms af: heb ik gedaan wat ik kon?'

**Op 29 april 1972 is
de spoorlijn van de
Museum Stoomtram
officieel in gebruik
gesteld door prins
Bernhard. Op de
Emmalaan stapt de
prins in bij Jaap, vader
Kramer houdt de prins
vanuit de achtergrond
nauwlettend in de
gaten**

Ik betaal morgen

Voor de oorlog heeft Taxi Kramer al een eigen benzinepompstation. Eerst met een handpomp, later komt er een elektrische brandstofpomp. Op meer plaatsen in de binnenstad staan destijds pompstations, tegenwoordig zou dat totaal ondenkbaar zijn. De pomp is niet alleen voor eigen gebruik, voorbijgangers kunnen hier dag en nacht terecht. Als Joke midden in de nacht uit haar bed wordt gebeld door iemand bij de benzinepomp, komt ze aanvankelijk met flinke tegenzin naar beneden. Maar al snel heeft ze een grote glimlach, want haar klant is niemand minder dan de bekende jazzpianist Louis van Dijk, van wie zij een grote fan is. Ook staat er een keer een keurig geklede heer in een mooie witte auto bij de pomp. Hij heeft benzine nodig, maar geen geld op zak. De volgende dag komt hij betalen, zo belooft hij en met een gouden pen schrijft hij zijn adres op. Joke verneemt nooit meer iets van hem, maar zij kan deze mooie man met zijn modieuze camel jas nog steeds uittekenen.

Investeren in ambulances

Tot 1959 zijn het ziekenvervoer en de ambulancediensten volledig in handen van particuliere ondernemers, de overheid bemoeit zich er nauwelijks mee. Dat verandert snel. De ambulances die Kramer in de jaren vijftig

overneemt van Butter en De Rie zijn verouderd en eenvoudig ingericht; ze voldoen niet aan de nieuwe maatstaven. Met financiële steun van Hoorn en de West-Friese gemeenten wordt in 1959 een nieuwe Chevrolet Biscayne aangeschaft, die in Leeuwarden wordt omgebouwd. De kosten van deze modern geoutilleerde ambulance zijn niet gering: f 30.000,-. Kramer verzorgt vanaf dat moment ook buiten Hoorn ambulancediensten. Het aantal ritten groeit, waardoor in 1965 door de regio een tweede ambulance wordt aangeschaft, een Citroën ID19. Ook deze wagen krijgt Kramer in exploitatie. Nog weer later wordt deze Citroën voor f. 45.000,- vervangen door een tot ambulance omgebouwde Opel Admiraal.

Streng opvoeding

De gejaagdheid van het taxivervoer, de trouwerijen en begrafenissen en het ambulancevervoer is

Henk jr. het meest bijgebleven. 'Het was altijd zeer intensief. Aanvankelijk sloten wij 's nachts om twee uur, later moesten wij de klok rond klaarstaan.' Taxi Kramer is een voorloper van de 24-uurs economie. De familie Kramer is zeven dagen per week, dag en nacht paraat en dat geldt ook voor de vrouwen van Jaap en Henk jr. De gezinnen van Jaap en Henk zijn verweven met het taxibedrijf. Henk en

Op allerlei manieren maakt Taxi Kramer reclame. Suikerzakjes en speldjes zijn in de jaren vijftig en zestig gewilde verzamelobjecten

In 1965 schaff het SOW een Citroën ID19 aan. Ook deze ambulance krijgt Kramer in exploitatie

Bertus Fok, XX, Kees Tilet en Jaap Kramer poseren in (circa) 1962 op de Emmalaan bij Chevrolets uit 1955 en 1947, een Chrysler uit 1950 en een Chevrolet uit 1954

Een Buick Roadmaster 1955, rouwauto op de Gedempte Turfhaven

Toon van Dijk en Henk Kramer sr. met een Chevrolet 1964, trouwauto, bij het Snouck van Loosen ziekenhuis in Enkhuizen

Het is het SOW niet ontgaan dat Taxi Kramer belangrijk is voor de ontwikkeling van het ambulancevervoer in de regio. Als het bedrijf 25.000 ambulanceritten heeft gereden, wordt Taxi Kramer bij verrassing in 1979 onderscheiden met een zilveren legpenning

Joke krijgen vier kinderen: Maaike (1972), Ruud (1973), Suzette (1974) en Jeroen (1977). Jaap en zijn vrouw, die toevallig ook Joke heet, krijgen er twee: Bas (1971) en Henk (1973). Het opvoeden van de kinderen gaat tussen de bedrijven door, er is nooit rust. Doen we daar de kinderen niet mee te kort, vragen Henk en Joke zich wel eens af. 'Ik was een strenge moeder,' vertelt Joke. 'Ik moest er op kunnen vertrouwen dat de kinderen zich netjes zouden gedragen als ik weer eens voor een ritje werd weggeroepen en het gas onder de pannen had uitgedraaid.'

Chevrolet, Chrysler en Buick

Heel lang rijdt Taxi Kramer uitsluitend in grote Amerikaanse auto's van het merk Chrysler en Buick, maar vooral van Chevrolet. Die Chevy's rijden volgens Joke het fijnst. Het dagelijks onderhoud aan de auto's wordt in eigen beheer uitgevoerd, voor het

De ambulance van het SOW krijgt een aanrijding met een fietser. Joke en Henk schieten met hun ambulance te hulp

Joke (op de rug) en Henk (knielend)

technische onderhoud van de Amerikanen zijn ze aangewezen op het garagebedrijf van Jac. Met aan Onder de Boompjes. Het stel heeft nog plakboeken vol met foto's van die prachtige Amerikaanse auto's, die allemaal glimmend in Hoorn en omstreken hebben rond gereden. Maar een leuke foto van het gezin in een mooie auto? Helaas, daar doen ze niet aan bij Kramer. Vanaf 1975 worden voor het taxivervoer Mercedesen aangeschaft en later (1986) ook nog vier Volvo's type 740 GL. De Amerikanen blijven voor het 'mooie werk', namelijk trouwerijen en begrafenissen.

Roes uitslapen in ambulance

In 1968 verkoopt Kramer de voormalige Butterpanden aan de Achterstraat en het Scharloo en met de opbrengst financiert hij de aankoop van het pand van buurman Nooij, een distributeur van de

Amstelbrouwerij. De begane grond van de panden aan de Ged. Turfhaven wordt samengevoegd tot een grote ruime garage met showroom. Vlak voor kerst wordt de opening van de nieuwe locatie groots gevierd. Henk sr. en zijn vrouw Nies verhuizen kort daarna naar de Tyrasstraat. Henk jr. blijft in de ouderlijke woning aan de Gedempte Turfhaven 22 en broer Jaap en zijn vrouw, die toevalligerwijs ook Joke heet, trekken in het buurhuis, nummer 24. De jongens nemen het bedrijf over, maar vader Henk blijft tot 1978 actief als chauffeur.

De kermis staat ook in die jaren al over de gehele Gedempte Turfhaven, met als gevolg, dat de garage enige tijd onbereikbaar is. De chauffeurs moeten hun auto's dan in de omgeving parkeren. Jaap herinnert zich een oproep voor de ambulance in zo'n kermisperiode. 'Toen ik wilde weggrijden, bleek dat er een kermisbezoeker achter in de ambulance was gekropen om zijn roes uit te slapen.'

Vanaf 1968 wordt de GGD West-Friesland als onderdeel van het Samenwerkingsorgaan Westfriesland (SOW) verantwoordelijk voor het ambulancevervoer. Kramer is een van de uitvoerende partijen waarmee een contract wordt gesloten. In 1980 neemt de GGD de uitvoering volledig in eigen hand en daarmee komt er na 27 jaar een einde aan het ambulancevervoer door Taxi Kramer. Het vertrek van de ambulances laat Joke

Tel 5555, na de samenvoeging met het pand van buurman. In de garage een Chevrolet Impala 1970

en Henk niet onverschillig. Het werk is uitdagend geweest en heeft veel voldoening gegeven. Eind 1986 eindigt de samenwerking tussen de twee broers. Henk jr. trekt zich terug uit Taxi Kramer; Jaap gaat alleen verder. Twee jaar later verkoopt Jaap het bedrijf aan Taxi Kok.

Terug op de ambulance

Na zijn afscheid van Taxi Kramer gaat Henk jr. terug naar de ambulance. Hij gaat bij het SOW werken. Een jaar later wordt ook Joke aangesteld als chauffeur. De GGD stelt eisen aan de vakbekwaamheid van de chauffeurs. Ondanks hun jarenlange ervaring moeten Henk en Joke alsnog de schoolbanken in om de noodzakelijke diploma's te halen op het terrein van voertuigtechniek en ambulancezorg. Het ambulancevervoer wordt in die jaren een stuk professioneler. Als Joke of Henk jr. avond- of nachtdienst hebben, gaat de ambulance mee naar huis. In Hoorn herinneren zich velen de half op de stoep geparkeerde ambulance op de Draafsingel vlakbij de Veliusbrug.

Verkeersdrempels

Begravenissen zijn altijd belangrijk voor het bedrijf geweest. Een paar keer per week rijden vijf tot zeven volgauto's mee in een begrafenistoet, achter de lijkwagen. Dat gebeurt niet alleen in Hoorn, maar in heel Noord-Holland. De begrafenisvereniging en de uitvaartondernemer in Hoorn verdelen de opdrachten netjes tussen Taxi Kramer en 'buurman' Taxi Kok. De bedrijven zijn concurrenten, maar ze zoeken elkaar op als het nodig is en bij grote opdrachten huren ze auto's met chauffeur van elkaar.

In de jaren zestig is het mode om bij trouwerijen en begravenissen met limousines voor negen personen te rijden. Kramer laat enkele Amerikaanse auto's verlengen door een carrosseriebouwer. De komst van verkeersdrempels in de Grote Waal (1975) is een ramp; de limousines blijven op de drempels steken. De auto's worden verkocht.

Volendam oudejaarsavond 2000

Henk heeft op oudejaarsavond van 2000 dienst op de ambulancepost op de Blauwe Berg, als er een melding binnenkomt dat er iets ernstigs aan de hand is in Volendam. Samen met een collega moet hij erop af. Aan de rand van Volendam worden zij opgevangen door een politieagent die niet veel meer weet dan dat er problemen zijn op De Dijk. Als een van de eerste hulpverleners komt Henk op

Helemaal links de melkzaak van de weduwe Ruiter, daarnaast Nooy, distributeur van Amstel Bier. Begin jaren zestig

de plaats des onheils, café Het Hemeltje, naderhand gevolgd door de bemanning van tachtig andere ambulances uit het gehele land. Wat hij aantreft is verschrikkelijk. In een nabijgelegen café liggen tientallen jonge, ernstig verbrande cafébezoekers. Henk maakt die nacht twee ritten, een naar Amsterdam en een naar Alkmaar. In de loop van de nacht krijg ook Joke opdracht om zich met haar ambulance naar Volendam te spoeden.

De verkeersdrempels in de Grote Waal zijn in 1975 voor deze verlengde Chrysler Windsor 1950 niet te nemen obstakels

PANDEMIE EN ANDERE PROBLEMEN IN

Jan Albertsz Rotius,
1651, schuttersstuk
kapitein Jan
Vredericksz Abbekerk,
WFM Hoorn

BEN LEEK

Onderwijs en gezondheidszorg behoren tot de primaire levensbehoeften. Dat gold uiteraard ook al in de 17^e eeuw. De geschiedenis herhaalt zich niet, maar biedt wel prachtige voorbeelden!

Jacob van Schoonen, die zich als lid van de elite in Hoorn in het midden van de 17^e eeuw liever Jacobus Schonaeus liet noemen, heeft het ver geschopt in het leven. Hij werd in 1618 geboren als zoon van Wormer Claesz van Schonen en Trijntje Cornelisdr. Op relatief late leeftijd begon hij aan een studie in Leiden, waar hij zich in 1645 liet inschrijven aan de faculteit Philosophie en koos voor de studie 'rechten'. Hij was toen 27 jaar en al twee jaar getrouwd.

Na terugkeer in Hoorn begon hij aan een politieke loopbaan, die hem tot het ambt van schepen, lid van de vroedschap, secretaris van de stad en bewindvoerder van de VOC bracht aan het begin van de jaren vijftig. Aan het einde van zijn leven (hij overleed in 1669) werd hij in 1667 nog tot raad van de admiraliteit benoemd. Ook zijn twee huwelijkspartners, respectievelijk Haasje Cornelisdr Veen in 1638 en Hillegont Coninck in 1654, laten zien dat hij volwaardig deel uitmaakte van de hogere kringen in Hoorn. Als lid van de schutterij staat hij afgebeeld op een schuttersstuk van Jan Albertsz Rotius uit 1651. ¹

De Latijnse school

Namens de burgemeesters en de vroedschap was hij ook enige tijd scholarch, dat wil zeggen

1656 IN HOORN

toezichthouder bij de Latijnse school. In die functie ontvangt hij in 1657 een brief van de rector van de Latijnse school in Alkmaar, Reinerus Neuhusius. Schonaeus had hem gevraagd om een exemplaar van het reglement van de school in Alkmaar. Hoewel de burgemeesters en de vroedschap zich gewoonlijk niet bemoeiden met de gang van zaken op de Latijnse school en het toezicht aan de scholarchen overlieten, voelden zij zich in 1656 gedwongen in te grijpen. Dat hadden zij ook in 1648 al moeten doen. Beloningen die steeds vaker onder druk kwamen te staan in een teruglopende economie hadden een groot verloop onder het personeel dat aan de school verbonden was met zich meegebracht. Ook steeds meer klachten onder de burgerij over een ongeregelde gang van zaken op de Latijnse school dwongen tot ingrijpen. Het rapport dat naar aanleiding van die klachten door een speciale commissie aan het stadsbestuur werd uitgebracht wees erop dat de autoriteit en het volledige gezag van de rector moesten worden hersteld. Ook moesten de rector en de leraren hun lucratieve bijbanen inperken. De aangescherpte gedragsregels werden in een nieuw reglement vastgelegd.

Dat er in de jaren daarna niet echt veel veranderde in de situatie, ondanks vervanging van een deel van het personeel, blijkt wel uit de volgende crisis als acht jaar later, in 1656, opnieuw moet worden ingegrepen door het stadsbestuur. Opnieuw klagen de burgers over de bijbanen van de docenten,

het aantal leerlingen loopt verder terug en de ondermeesters klagen dat zij door het overlijden van een collega meer werk moeten doen voor hetzelfde salaris. Zij willen meer geld, maar worden afgescheept met de instelling van een brede commissie, die 'dat de gelegenheit (situatie) van de Latijnse scholen met 't geen daer aen dependeert (daarop betrekking heeft), sal worden geexamineert' als opdracht krijgt.

Er wordt dus weer een commissie ingesteld die met adviezen voor een hervorming moet komen.² Als scholarch maakt Schonaeus deel uit van de commissie en hij gaat te rade bij de rector in Alkmaar, Neuhusius, die op zijn verzoek als volgt reageert.

Neuhusius

De brief is in het Latijn geschreven, zoals in die tijd nog gebruikelijk was onder de meer traditioneel ingestelde hogere kringen, en geeft behalve antwoord op de vraag ook een inkijkje in de situatie in 1656-1657 in Hoorn.³ De parallellen met onze eigen tijd zijn niet te missen, de geschiedenis herhaalt zich niet, maar biedt wel prachtige voorbeelden. De vertaling is van mijn hand.

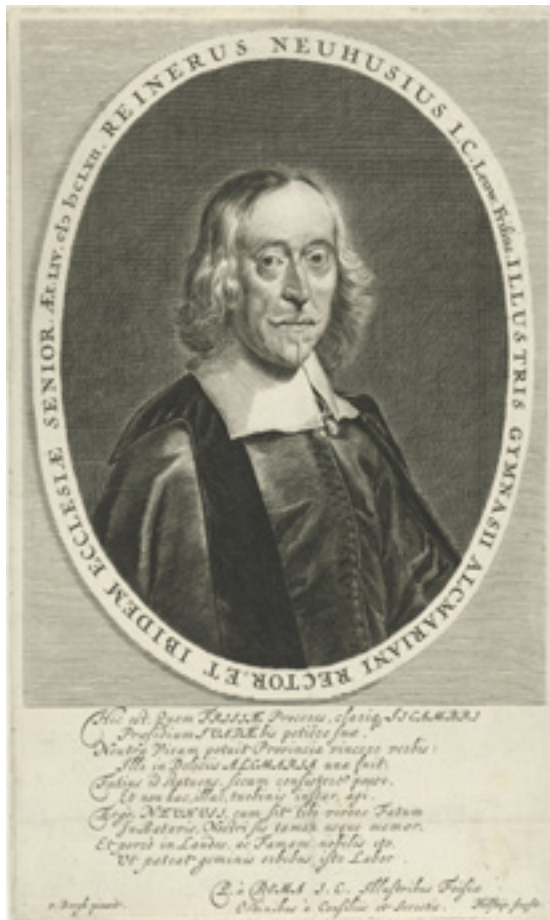
Aan de zeer hooggeëerde heer Jacobus Schonaeus, rechtsgeleerde, lid van de vroedschap en scholarch in Hoorn.

Zeer geleerde heer,

Uw doorluchtige broer heeft allemaal voorspoedige en gunstige berichten over u verteld, wat bijzonder aangenaam was om te horen. Na de stormen van tegenslag van kort geleden loopt alles weer uit en herleeft als het ware. De dood en verderf teweegbrengende Nemesis had al zeer velen naar de onderwereld gestuurd. Niet alleen op de huid, maar tot diep in de ingewanden had zij zich vastgezet. En te vrezzen viel dat die afschuwelijke pest onder de dreiging van de Hondster nog meer sterfgevallen en ellende zou hebben gebracht voor de ongelukkige stervelingen. Maar de hand van de Almachtige heeft deze gang van zaken tot stilstand gebracht. Aan Hem is eer en dankbaarheid verschuldigd voor het eindeloze goed van Zijn wijsheid.

In 1656 heerste er een pestepidemie in heel Holland. Het noorden van Holland werd relatief zwaar getroffen en Neuhusius begint zijn brief dan ook met een persoonlijke noot. Natuurlijk kon iedereen in die tijd ook over bijna niets anders praten dan over de epidemie. Hij wist dat er in Hoorn vele inwoners waren overleden, maar dat Schonaeus er gelukkig goed vanaf gekomen is. De

Jacob van Schonen is 33 jaar oud in 1651. Waarschijnlijk verkeerde hij nog in de lagere rangen van de schutterij en zou de meest linkse figuur in de bovenste rij, die met zijn rechter hand zijn musket aanraakt, een portret van hem kunnen zijn

Portret van Neuhusius
door J. Suijderhoef,
naar een schilderij
van M. van Berg
(Rijksmuseum,
Amsterdam)

samenleving werd zwaar getroffen, 'tot in het diepste van haar ingewanden', maar door Gods ingrijpen is ons verder onheil bespaard gebleven, aldus Neuhusius. Dat de bestrijding van de pest in het algemeen buiten Holland efficiënter en succesvoller werd aangepakt dan binnen de Republiek, laat een onlangs verschenen studie zien.⁴ In de Republiek vond men het instellen van quarantaine en aanpak van luchtverontreiniging allemaal maar onzin en ging men ervan uit dat die buitenlanders de pest als excuus gebruikten om onze vaderlandse handel te beschadigen. God was immers voor de pest verantwoordelijk en door veel te bidden en oprecht berouw te tonen kon er een einde komen aan de uitbraak. Pas na de grote uitbraak van 1663-1664 stelt een staatscommissie officieel vast dat God niets te maken had met het uitbreken van de pest en dat de Republiek het voorbeeld van de maatregelen zoals het buitenland die nam, moest navolgen. Bij de volgende uitbraak, in 1679, trekken de Staten-Generaal alle bevoegdheden naar zich toe en weten met een lockdown de Republiek te vrijwaren van een nieuwe epidemie.

Neuhusius gaat verder

... Vervolgens – wat het hoofdonderwerp is – u vraagt mij om het reglement van ons gymnasium, dat u in enig opzicht wellicht van dienst kan zijn bij de hervorming van uw school. Ik heb slechts één exemplaar tot mijn beschikking, dat ik u nu in goed vertrouwen toestuur. Ook wij hebben dikwijls onze gedachten laten gaan over een nieuwe en herziene uitgave van het reglement. Hoewel het aan de ene kant nuttig is dat de bescherming en het fundament van ons onderwijs, het geschreven reglement, velen onder ogen komt en ter hand wordt gesteld, voel ik mij over het volgende toch vaak ongelukkig dat, net zo als in de politiek, een woud en een mengelmoes van wetten te veel van het goede is en dat wij ons zelfs ten opzichte van het 'raadhuis' van de Muzen aan een al te grote overdaad bezondigen. Die Romeinen van ons hadden vroeger genoeg aan twaalf wetten! Waarom dit toneel van ons dan niet?, deze studies in de schaduw van een studeervertrek, waar altijd een regisseur de training leidt...

Neuhusius stuurt zijn eigen exemplaar van het reglement naar Hoorn en maakt daarbij duidelijk dat ook in Alkmaar wordt nagedacht over een andere aanpak binnen de Latijnse school. Maar hij betwijfelt of een uitbreiding van wetten en regels tot een beter resultaat zal leiden. Zijn verwijzing naar de 'wetten van de twaalf tafelen', de vroegste geschreven wetgeving in het oude Rome, wijst vooruit naar wat hij zo dadelijk gaat betogen. De Muzen, dat wil zeggen de literatuur, de beeldende kunsten en de wetenschap, moeten niet te veel aan banden worden gelegd. Het is genoeg als een ervaren legerleider de rekruten drilt, zoals een regisseur de toneelspelers. Neuhusius speelt hier een spel met het Latijnse woord 'tiro', dat zowel rekrut kan betekenen als beginnende leerling op een school. Het gaat dus niet om de hoeveelheid wetten of een uitbreiding van het reglement, maar om de juiste instelling van leraren en leerlingen.

... maar ook hier, vrees ik, vragen slechte gewoontes om reglementen met knellende banden, opdat zowel leraren als leerlingen hun eigen aanzien hebben en er van beide kanten ook van toewijding sprake is, omdat Plato al gezegd heeft dat wetten de ziel van een samenleving vormen. Ik denk er wat de scholen betreft net zo over. Stel dat je ergens het schrikbeeld van en de angst voor reglementen wegneemt, dan zal dat paard van ons, verlost van het bit, door de open velden gaan rennen, de vergeefsheid en de vergetelheid tegemoet. Wij hebben dus slagbomen nodig om een dam op te werpen tegen deze ongebondenheid, vooral in dit tijdsgewricht, omdat

wij al een inborst hebben die harder is dan staal. Om die nog geharder te maken, moet je bijna naar ketenen en kerkers gaan zoeken...

In onze tijd, zegt Neuhusius, hebben wij genoeg middelen om het verval te stoppen. De reglementen voldoen, maar ze moeten worden toegepast. Daar heb je ervaren leiders voor nodig, die leiding kunnen geven aan hun ondergeschikten. Je kunt niet eindeloos nieuwe regels gaan opstellen!

... Jullie doen er dus goed aan, zeer hooggeleerde heren, om na het opnieuw instellen van de Lex Julia en de Lex Cornelia,⁵ ook op het gebied van het op de juiste manier onderwijs geven aan de jeugd, nieuwe wegen in te slaan en nieuwe manieren te vinden van besluitvorming. Het gevolg zal zijn dat onze Tiro (leerling) niet met onreine handen op weg gaat naar het heiligdom van de Muzen (een universitaire studie), waar minder vaak sprake van zal zijn bij mislukken van de studies en bedroefdheid van de leraren. Hen staat uiteindelijk geen enkele arts ter beschikking wanneer zij slecht onderwijs geven.

Laten wij ons intussen moeite getroosten door onze

nauwgezetheid en deugdelijkheid een lichtend voorbeeld te zijn.

Dit alles voor de vuist weg, te uwer beoordeling, doorluchtige heer.

En nu groet ik u van harte.

Alkmaar 15 juli 1657

Neuhusius legt de vinger op de zwakke plek. Ten eerste moeten de bestaande richtlijnen, lees het reglement van de school uit 1648, worden toegepast. Hij suggereert dus aan Schonaeus en de vroedschap in Hoorn om niet verder te gaan op de lijn van verfijning van de 'provinciale administratie' (zie noot 5), maar nog eens goed te kijken naar de uitvoerders van al ingezet beleid. Goed onderwijs bestaat immers bij uitstek bij de gratie van goede leraren, die hun onderricht kunnen aanpassen aan de veranderende tijdgeest en die in staat zijn een lichtend voorbeeld te zijn voor hun leerlingen. Natuurlijk moet je zo nu en dan de reglementen tegen het licht houden om te kijken of zij nog voldoen, maar steeds weer nieuwe regeltjes bedenken is geen goede oplossing.

De conclusie moet zijn dat Neuhusius vanuit Alkmaar de situatie in Hoorn goed kende en via de commissieleden de Latijnse school in Hoorn met dit commentaar een spiegel wilde voorhouden. Zij hebben goed naar hem geluisterd, want zijn adviezen worden opgevolgd, zoals blijkt uit het raadsbesluit van de burgemeesters en de vroedschap van 25 maart 1660!⁶

1 Zie Blanken, E. e.a., *Jan Albertsz Rotius, meesterschilder van Hoorn*, Hoorn 2016, PSBB, pg. 240-241

2 10 november 1656, zie OAH 0348/118

3 Neuhusius, R., *Epistolarum familiarum centuriones quatuor novae*, 1678 Amsterdam, nr. V 36

4 Kerckhoff, A.H.M., *Per imperatiefplakkaat*, Hilversum 2019, uitgeverij. Verloren

5 'Lex' betekent 'wet' in het Latijn. Julius verwijst naar Caesar, Cornelius naar Sulla. Deze beide politici uit de eerste eeuw v. Chr. hebben wetgeving doorgevoerd met betrekking tot de regeling van het bestuur in de provincies van het Romeinse rijk.

6 WFA/OAH 0348/118 folio 197 25 maart 1660. Zie hiervoor ook

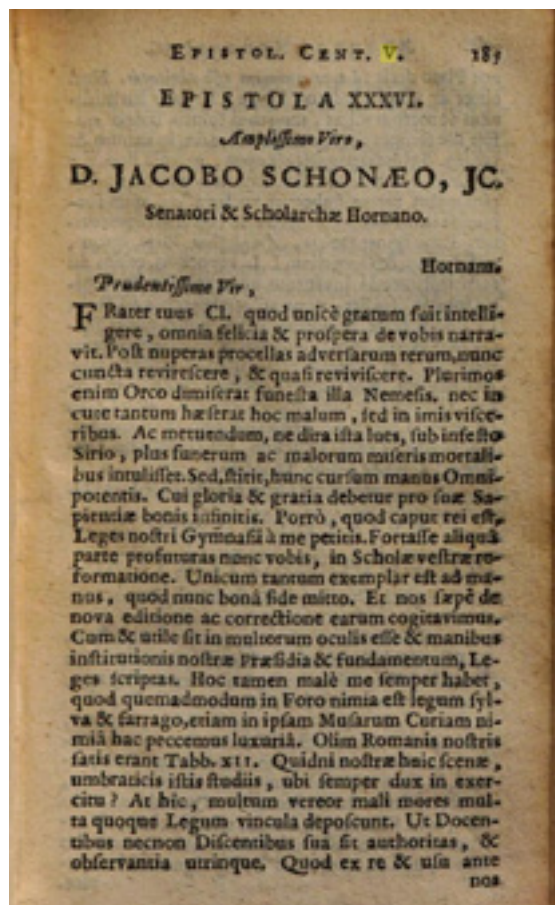
Leek, B., *Maar ingeboren aard gaat alle dwang te boven*.

Henricus Bruno, conrector te Hoorn, en zijn Latijnse netwerk in het midden van de zeventiende eeuw. Hoorn 2013. De tekst van deze scriptie is via internet toegankelijk.

Zoonen, A. van en Zoonen-Zielman, J. van, *Zeshonderd jaar scholen en schoolmeesters in Hoorn*, PSBB Hoorn 2018, deel 1.

De brief is opgenomen in de publicatie van de vierde en vijfde bundel brieven, verschenen bij Jansonius in Amsterdam in 1662

Het begin van de brief van Neuhusius

OSINGA OPTIEK: EEN TERUGBLIK OP RUIM

Dirk Osinga in de deuropening en diens zoon Jan met kar

WALLY OOMS

Meer dan een eeuw kende Hoorn een optiek met de naam Osinga. Oprichter Dirk Osinga startte het bedrijf rond 1917. Hij verkocht aanvankelijk gouden en zilveren sieraden, alsmede gouden brillen en verrichtte daar ook de reparaties voor. Het assortiment en de activiteiten breidden zich gaandeweg uit. Zijn optiek werd een begrip in de regio.

Dirk Osinga werd op 27 oktober 1886 geboren in Hoorn als oudste zoon van Lammert Osinga en Geertje van Velden. Hij had nog één zus en twee broers. Vader Lammert Osinga was in zijn goede jaren kapitein op de Hoornse Boot, die een dagelijkse dienst onderhield tussen Hoorn en

Amsterdam. Lammert Osinga liet zijn kinderen zelf bepalen wat ze wilden worden, waarop Dirk op jonge leeftijd goudsmid aangaf. Als 12-jarige ging hij in de leer bij de firma Roozendaal aan het Grote Noord, waarvan het bedrijfspannd doorliep tot het Achterom. De werktijden logen er niet om: dagelijks van 6 tot 6 uur, inclusief de zaterdag. Geen vakantie. Geen doorbetaling bij ziekte. Na die lange werkdagen ging de jonge Dirk Osinga naar de avondschoon om zich na de studie als zelfstandig goudsmid/opticien te mogen vestigen. Het gezin Osinga woonde in die tijd nog in de Kerksteeg, na 1950 vernoemd tot Lange Kerkstraat.

Eigen zaak

Na werkzaam te zijn geweest bij verschillende goudsmeden en juweliers startte Dirk Osinga rond

Lammert Osinga, kapitein Hoornse Boot

Geertje van Velden echtgenote Lammert

Dirk Osinga omstreeks 1900

100 JAAR HISTORIE

1917 zijn eigen bedrijf. Daarbij geholpen door Grietje Jonkman met wie hij in 1911 in het huwelijk was getreden. Aanvankelijk werden de zaken vanuit het woonhuis georganiseerd. Om aan klanten te komen en omdat niet iedereen in die tijd in de gelegenheid was om een bezoekje aan de stad te brengen, ging Dirk Osinga de boer op. Zo belandde hij naast vele particulieren en kloosters buiten Hoorn onder meer ook bij het Missiehuis om de broeders en studenten behulpzaam te zijn in de keuze van een bril of het verrichten van reparaties. Pas nadat de zaken echt goed liepen, kon worden gedacht aan de vestiging op een andere locatie dan aan huis. Die vond plaats op het Grote Noord. Zo kon vorm worden gegeven aan de wens om zich volledig te storten op de verkoop van gouden en zilveren sieraden, brillen, barometers, horloges en klokken, alsmede de reparaties daarvoor.

Vertrouwen

Die bezoeken aan huis betekenden een belangrijke bron van inkomsten en waren gebaseerd op puur vertrouwen. Veel klanten gaven immers hun dure sieraad of bril af ter reparatie en wat niet ter plaatse kon worden gerepareerd werd meegenomen naar

de zaak in Hoorn. Ook mensen uit de omringende dorpen die eerder bij de oogarts waren langsgegaan voor een oogmeting (opticiens mochten toen nog geen oogmetingen doen) konden hun speciaal vervaardigde bril thuis geleverd krijgen via de bodediensten die gevestigd waren aan de Vale Hen in Hoorn. Zo heeft Dirk Osinga een grote schare klanten aan zich weten te binden, die ook de weg wisten te vinden naar het huis van de Osinga's en later ook de zaak aan het Grote Noord in Hoorn, waar het gezin op de bovenverdieping zijn intrek had genomen. In dit pand zat voordat Osinga er in trok een groenteboer die failliet was gegaan, net als de zaak die er daarvoor had gezeten. Er rustte

Osinga Optiek tijdens bevrijdingsfeesten

kennelijk geen zegen op dat pand. Toch is Dirk Osinga daar zijn bedrijf in goud en zilver annex optiek begonnen, dat zich voorspoedig ontwikkelde. Voor de verkoop van leesbrillen adverteerde hij in de plaatselijke krant met de leuze: 'Mijn ogen zijn wel goed, maar mijn armen zijn te kort.' In de zaak aan het Grote Noord kreeg de optiek een steeds prominentere rol, waardoor begin jaren zestig de verkoop van goud en zilver, barometers en klokken naar de achtergrond geraakte. Stapsgewijs leidde dat tot een gespecialiseerde optiek. Zeker door de komst van contactlenzen. De geloofskwestie – katholieken gingen naar Ruttenberg, de rest naar Osinga – speelde inmiddels geen rol meer.

Gottenbos en Bruijn

In de zaak behoorden Henk Gottenbos en Frans Bruijn tot de vaste medewerkers. Op basis van hun kwaliteiten als geschoolde krachten en hun zakelijke inzicht konden ze begin jaren vijftig de zaak van Dirk Osinga overnemen. Eerst gebeurde dat nog door alleen Henk Gottenbos, die daarbij de bedrijfsnaam behield en in het woonhuis achter de zaak is gaan wonen. De familie Osinga is daarop naar de Drieboomlaan en weer later naar de Draafsingel verhuisd. In een later stadium kwam ook Frans Bruijn in de zaak, die er ooit was begonnen als leerling-opticien. De beide jonge ondernemers gaven op geheel eigen wijze leiding aan het bedrijf dat een steeds grotere klantenkring kreeg. De in vele opzichten actieve Frans introduceerde ook de contactlenzen in West-Friesland. Toen nog een noviteit. Dat deed hij samen met dokter Kho, die een oogartspraktijk had in de Eikstraat in Hoorn en tevens verbonden was aan het St. Jansgasthuis. Op de zaak aan het Grote Noord werden door

Ouderlijk huis opa aan Italiaanse Zeedijk

Frans Bruijn de oogmetingen verricht, net als in de praktijk van dokter Kho. De in smetteloos wit geklede Frans Bruijn is voor de bestaande klanten al die jaren een vertrouwd gezicht geweest.

Volkswagen met bril

Wat de meeste Hoornse inwoners van minder recente origine van Optiek Osinga zal zijn bijgebleven is, buiten de keurige zaak aan het Grote Noord, de uiterst opvallende VW Kever waarop een enorm brilmontuur gemonteerd was. Frans Bruijn, bestuurder dezes, toerde er vele jaren mee door de stad en de regio om de klanten van dienst te zijn op velerlei gebied. Ook scholen werden bezocht, onder andere om veiligheidsbrillen te leveren aan de LTS en de MTS. De auto was een enorme blikvanger door de kolossale bril op het dak, hetgeen dan ook een uiterst opvallende en aantrekkelijke manier van reclame maken betekende. Iedereen in de regio kende de auto en iedereen wist welke naam daar bij hoorde.

Raymond Gottenbos

Rond 1979 vond Henk Gottenbos het tijd om te stoppen. Zijn zoon Raymond kwam daarna in de zaak. Hij had opleidingen gevolgd tot opticien, contactlensspecialist en hbo optometrist. Raymond gaf niet alleen leiding aan een team van contactlensspecialisten en optometristen in de vier zaken die Osinga uiteindelijk kende, maar werd op basis van zijn kwaliteiten ook voorzitter van de beroepsvereniging Algemene Nederlandse Vereniging van Contactlensspecialisten (ANVC). Daarnaast werkte hij regelmatig mee aan onderzoeken naar contactlenzen en vloeistoffen. Van 2000 tot 2010 was hij hoofdbestuurslid van de

**Osinga Optiek
Grote Noord 87**

**Osinga volkswagen
met bril**

**Henk Gottenbos
(staande), voor
hem Frans Bruijn als
medewerker**

Nederlandse Unie Van Optiekbedrijven (NUVO) en van 2004 tot 2009 voorzitter van LEXON. Van zijn hand zijn vele publicaties verschenen in de vakbladen. Hij heeft in die hoedanigheden de belangen behartigd van de gehele branche in Nederland om het kwaliteitsniveau en de oogzorg te verbeteren. Vanaf 2001 werden in de zaak op het Grote Noord door hem ook vóóronderzoeken voor het ooglaseren verricht.

Cor Bruijn

Rond 1980 kwam Cor Bruijn, zoon van mede-eigenaar Frans Bruijn, in de zaak. Cor is na een carrière in het onderwijs opleidingen gaan volgen als opticien en heeft aansluitend een lange reeks van jaren op zijn bekende rustige wijze vele klanten kunnen helpen aan een goed montuur met bijpassende glazen en met wie hij een persoonlijke band wist op te bouwen. In een later stadium is Cor Bruijn ook mede-eigenaar geworden van Osinga Optiek, die rond die tijd ook is begonnen met een tweede vestiging. In een der latere vestigingen werd Sandra, de dochter van Cor Bruijn, de bedrijfsleidster. Rond 1990 stapte vader Frans Bruijn uit de zaak om zich op de achtergrond nog wel bezig te blijven houden

met adviezen en ondersteuning en zich daarnaast te wijden aan zijn vele andere activiteiten in de regio. Omstreeks 1980 kwam de eerste vestiging buiten Hoorn tot stand. Dat was in Medemblik. Daarna volgden Hoogkarspel in 1995 en Avenhorn in 2002. In alle vestigingen waren in totaal circa 20 mensen werkzaam, bij wie de klanten terecht konden voor een hele range aan brillen en contactlenzen. De sterktemetingen werden verricht in de winkels, waar naast de sterkte ook de kromming van het oog kon worden vastgesteld om zo te komen tot verantwoorde brillen en passende contactlenzen.

Zaken overgedragen

In september 2019 kwam naar buiten dat de optiekzaken van Osinga voortgezet zouden worden door een landelijk opererende keten. In een kort schrijven lieten Cor Bruijn en Raymond Gottenbos het volgende weten: 'Met veel plezier en voldoening heeft Osinga Optiek u de afgelopen jaren van dienst mogen zijn. Na al die jaren dragen Cor Bruijn en Raymond Gottenbos met veel vertrouwen Osinga Optiek over per 27 september 2019. Wij danken u voor het gestelde vertrouwen.' Waarmee een gedenkwaardig hoofdstuk kon worden afgesloten.

Foto Osinga

Om het verhaal over Dirk Osinga helemaal af te ronden dienen we het uiteraard ook te hebben over de fotozaak, die naast de optiek was gesitueerd. Dat deze zaak dezelfde naam draagt kan geen toeval zijn en dat is het dan ook niet. Zoals eerder beschreven werd de optiek van Dirk Osinga opgevolgd door de heren Gottenbos en Bruijn. Niet door zijn zoon Jan, want die had andere plannen. Aanvankelijk leek het er overigens op dat hij wel in de optiekzaak zou komen. Hij werkte in die tijd bij het optisch bedrijf Enot in Amsterdam en werd er de jongste gediplomeerde opticien van Nederland. Zo jong dat hij nog geen zelfstandige zaak mocht beginnen. Zijn hartstocht lag echter in

de fotografie waarvoor hij de fijne kneepjes o.a. in Leiden en Maastricht had geleerd. Gedurende de oorlogsjaren mocht hij van zijn vader de etalage in het steegje van de optiekzaak aan het Grote Noord gebruiken voor zijn beginnende fotohandel. Op zolder mocht hij een foto-atelier inrichten voor het maken van portret- en pasfoto's, waar in die tijd van onzekerheid veel behoefte aan was. Uiteindelijk werd de uitstalling in de etalage zo groot dat het beter geacht werd hiervoor een eigen zaak op te richten. Dat gebeurde. Al snel kon hij op Grote Noord 14-16 de helft van een dubbel pand huren. Een gunstige bijkomstigheid van die locatie was dat het op dezelfde elektriciteitsgroep was aangesloten als de nabijgelegen bioscoop. Als aldaar een film werd vertoond dan hadden zij stroom, ondanks dat er in deze oorlogsjaren vaak geen stroom was in verband met spertijd. Na de oorlog vond de fotozaak op Grote Noord 89, naast de optiek met de Gortsteeg daartussen, zijn definitieve locatie. Tot die tijd was wasserij Krom er gevestigd. De familie woonde in die tijd boven de optiekzaak op nummer 87, hetgeen de verhuizing tot een fluitje van een cent maakte daar ze de inboedel over een paar planken over de steeg konden schuiven.

Osinga Optiek Grote Noord - Ziekenfonds brillen

Osinga Optiek, jaren tachtig

Velen kennen Jan Osinga van de grote hoeveelheid foto's uit de oorlogsjaren die hij heimelijk maakte vanaf het balkon op het Grote Noord. Daartoe behoren unieke historische plaatjes, die o.a. in het Hoornse stadhuis en het Dijklander Ziekenhuis te zien zijn. Bij het landelijke project 'De Tweede Wereldoorlog in honderd foto's' dongen maar liefst drie foto's van Jan Osinga mee om te worden gekozen uit de landelijke inzendingen. Uit het rijke oeuvre van Osinga, dat volledig te zien is bij het Westfries Archief, circuleren regelmatig foto's ten behoeve van publicaties. Hij werd later opgevolgd door zijn zoon Jan, die vele jaren met veel plezier en met minstens zoveel bevoegenheid vorm heeft gegeven aan de fotozaak.

DE ZES WEZEN VAN DER LEE

BEN BEEMSTER

De 'Kroniek van drie religieuze wereldreizigers, hun zussen, en de familie van moederskant (Kampers)', zoals de ondertitel van het boek (2020) over de zes wezen luidt, moest geschreven worden. Hun bijzondere levensverhalen zijn het waard om behouden te blijven.

Wat mij het meest trof in hun levensverhalen zijn hun originaliteit, hun lef en hun humor. Ofschoon zij al bijna honderd jaar zijn verdwenen uit het Hoorns maatschappelijk verkeer, hebben ze alle zes de meest opmerkelijke levens geleid. De drie jongens overal ter wereld, de drie meisjes in de regio: Grietje (1898-1951), mijn moeder Tonia (1913-1992) en Cato (1913-1938), Toos genoemd. De drie jongens werden allen religieus. De jongste broers Cor (1904-1976) en Steef (1910-1993) hadden zich een eigengemaakt levensdoel gesteld: de oprichting van een orde van priester-artsen. Niet minder. Bernard (1901-1988) ofwel Erhard, de oudste, werd kapucijn. Een wellevend man die niets had met gebakken lucht c.q. en de medische vergezichten van zijn broers, hoewel hij de grootste bewondering voor hen had, alle drie typische selfmade men. Er was een Hoorns vriendinnetje uit hun jeugd, dr. Eleonora Lippits, die wél in diezelfde tijd een soortgelijke droom verwezenlijkte voor de vrouwen: de Medische Missiezusters van Imstenrade¹.

Ben Beemster (1935) is de tweede zoon van een van de wezen: Tonia van der Lee. Zij trouwde in 1933 met Simon Beemster uit Zwaag, een bakker. Ben trad in de voetsporen van zijn ooms. Van 1960-1996 was hij missionaris van Mill Hill in Oeganda en Kameroen. Tien jaar lang, vanaf zijn zesde, werd hij als musicus gevormd door de Hoornse organisten Evert Koning en Jean Timmermans. Ben Beemster was medeschrijver van twee publicaties van de Stichting Historisch Zwaag. De eerste over oorlog en verzet in Zwaag (2017), de tweede over de veiling B&O (2019). In 2016 bracht hij in het Nederlands en in het Frans een etnografie uit over het volk van de Tikar in Kameroen, en over hun Tradities: 'Contes des Tikar'. Het boek 'De wezen Van der Lee', verscheen in eigen beheer. Het werd gedrukt door Van Berkum Graphic Solutions Zwaag.

De ouders

Hoorn kent de Van der Lees al vanaf 1830. Een oervader, Matthijs, was in 1782 rooms getrouwd in Enkhuizen. Veel Van der Lees zijn protestant en vaak zeer deskundig. Was Matthijs eigenlijk protestants? Mogelijk hadden we hier met een gemengd huwelijk te maken. Die waren er veel in de schuilkerkentijd.² Na de mis, verrichtte de pastoor een kleine ceremonie om de verschillende geloven tot een wettig huwelijk te brengen. Pastoors waren zeer coulant. 'Sanatio' heette dit ritueel.

De zes wezen Van der Lee, ca 1920. Vlnr: Tonia, Erhard, Cornelio, Grietje Cato en Steef

Tweemaal waren protestantse Hendriken van der Lee dokters, de eerste omtrent 1860 in Zwaag, de tweede in Enkhuizen, rond 1900, voorvechter van goed sanitair.³ Voorvader Matthijs werd molenaar in Hauwert. Hij had een gezin met veel zonen. Een van hen, Wessel, werd in het eerste kwart van de 19^e eeuw opper-kwakzalver. Als 'magnetiseur' zong heel Holland zijn roem. Hij schreef Koning Willem I aan om op diens loonlijst te komen. Vanwege die roem. En om zijn dertien kinderen.⁴ Een andere zoon heette Gerrit. Diens afstammelingen waren drie generaties lang molenaars in de Beemster. Onder hen is een Cees van der Lee, die een ware stentor werd als molenaar van de enige nu nog bestaande korenmolen 'De Nachtegaal', die in 2019 350 jaar bestond. Als handelaar reisde hij veel, bouwde zijn eigen boerderij, werd koorzanger, organist en dirigent bij de roomsen in West-Beemster. Cees was een achterneef van Thomas van der Lee, de grootvader van 'onze' wezen. Vanaf het midden van de 19^e eeuw waren er Van der Lees in Hoorn, die bakker waren, slager, zeevaarder, kweker. Veel meisjes Van der Lee werden moeders van grote gezinnen en hadden een talent om 'fluisterend' te converseren over hun familiegeheimen. Mijn moeder Tonia en Grietje, mijn tante, hadden daar niet zoveel mee op.

Bernhard van der Lee en Cato van der Lee-Kampers

Bernard Johannes van der Lee kreeg kennis aan de uit Schoorl afkomstige Catherina Petronella Kampers in de herberg 'De witte valk' te Zwaag. Cato was, net als haar zus Marie een jaar eerder, serveerster bij de uitbater, haar oom Jan Kampers. Bernard was een Hoornse tuinder, geprezen om 'de mooiste worteltjes op heel de markt'.⁵ Het stel trouwde in de katholieke kerk van Zwaag in de herfst van 1896.

Grietje

In 1916 bezweek moeder Cato in het St. Jansgasthuis aan tbc. Grietje, als oudste, nam de zorg voor het gezin op zich. Haar oudste broer Hendrik leefde toen nog. Hij stierf in 1920 in de kazerne aan de Veemarkt in Hoorn waar hij als militair was ingekwartierd. Op de voorlaatste dag van 1921 stierf totaal onverwacht de vader van het gezin Bernard van der Lee. Korte tijd trachtte Grietje samen met haar broer Cor het gezin bijeen te houden.

In 1928 trouwde Grietje met een progressieve fruitkweker uit Nibbixwoud, Willem Ursem, met wie zij zes kinderen kreeg. Grietje stierf vrij jong in 1951, net als haar vader zo goed als plotseling.

Tonia

Tonia, mijn moeder wist van aanpakken. Over haar jeugd heb ik in 2009 een brochure uitgebracht, uit respect voor haar enorme werkkraft, incasseringsvermogen en aandacht voor drie generaties van kinderen. Naar de jonge schoonheid die Tonia op Zwaag was geworden, keek menig fietsende vrijer 'n paar keer achterom. Daar wisten wij als haar kinderen niets van. Maar een goed verborgen album vol ansichten en confidenties riepen die roerige jaren '20 op. Zorgvuldig bewaard tot na haar dood. Zo goed de mensen aanvoelend, zo fijngevoelig bij het opmonteren, hield zij haar eigen gevoelens vaak verborgen. Ook de ansichten daarover dus. Als pleegdochter zorgde Tonia reeds mee voor tien Van Kampen kinderen. Je kon alles aan haar overlaten. Bij haar trouwen zei de boerin: 'Neem jij nu ook de ooievaar maar mee.' Vervolgens werd ze zelf moeder van tien kinderen. En als oma

Trouwfoto Grietje van der Lee en Willem Ursem, 1928

Tonia van der Lee is een van de deelnemers aan de West-Friese bedevaart naar Lourdes in 1931

Cato van der Lee

de toeverlaat van 28 kleinkinderen. Die laatste kwaliteit spreekt ook uit haar favoriete spreuk: 'Altijd denken om een ander ('n jaar).'

Zeer apart en ook onbekend gebleven, was het oranje ventersboekje, dat mijn vader haar in 1931 had geleend voor de Westfriese Bedevaart naar Lourdes van dat jaar. Dit boekje kwam boven tafel ver na Tonia's overlijden. Daarin had zij – met potlood – haar tiendaagse reis naar Lourdes beschreven. Eén ansichtkaart aan Simon Beemster gericht bevestigt dat het 'aan' was tussen deze twee. In het huidige boek begint mijn bijdrage over Tonia bij deze Lourdesreis. Kort erna, in 1933, trad Tonia in het huwelijk met 'haar Simon', mijn drukke, veelzijdige vader, zanger, saxofonist, acteur, notulist, voorzitter, bakker en fruitkweker. Er klonk bij hun zilveren bruiloft een loftrumpet (van Gert Hoogland) en hoog gezang van Simons kant, de 'Beemsterstoet', (een woordspeling op 'stoet' – in de bakkerij; Westfries voor een 'brôôd'): 'Bruigom Siemen, een schot in de roos was je trouwen, je huw'lijk met Toos.' Het huidige boek biedt de lezer over dit huwelijk een kleurrijk relaas.

Cato

Onder de drie zussen werd Cato, de jongste, liefkozend ook wel Toosje genoemd. Zij werd als wees, zij was nog geen 9 toen haar vader overleed, acht jaar opgevoed bij de Zusters van het Weeshuis. De nonnen mochten haar graag. Cato zag daar kans om als komediant te schitteren. Tot haar 17^e schakelde ze daarbij haar beide donkerbruine vlechten altijd in. En hoeden. Tot ze haar vlechten in 1929 afknipte. Ze worden nog altijd bij mijn zus Toos bewaard. Eenmaal als

gezinshulp uitgeplaatst in het Gooi, zou ze liefdevol worden opgenomen in de wat deftige familie Molle, van Modefirma 'De Faam'. Toch, net als haar moeder, zou zij langdurig aan tbc lijden. Een gesjouw tussen Bilthoven en Bussum. Cato stierf 25 jaar oud, op 25 november 1938, slechts enkele maanden nadat half Hoorn was uitgelopen, om de voor het Zwitserse bisdom Chur pas gewijde priester Steef van der Lee, haar jongste broer, als neomist in te halen. Een uitpuilende Cyriacuskerk zag deze wees zijn eerste mis opdragen en zong met emotie: 'Looft uwen God alle tongen en talen.' De bedlegerige Cato zag daar niets van. De handtekeningen van alle gasten werden in het misboekje geplaatst, dat Cato werd overhandigd door de familie Molle. 'In liefde hebben we aan jou gedacht', schreef broer Cor. Cato was in Bussum verloofd met Jack Lips, violist en pianostemmer in het Amsterdamse Concertgebouw. Romantisch, ja? Edoch, helaas einde verhaal. Na de begrafenis van Cato te Zwaag begonnen burens en ook familieleden mijn moeder Toos te noemen. Mijn moeder liet dat toe. Een eerbetoon aan haar overleden zus.

Erhard (Bernard) van der Lee, Kapucijn

We zijn bij de drie religieuze mannen beland. Om te beginnen de oudste, Bernard. Volgens mijn moeder Tonia was hij de tuin van zijn vader ontvlucht. Na de dood van zijn moeder in 1916, hij was 15 jaar, wilde hij als bakker meeverdienen voor zijn vaders gezin. Zo werd hij knecht in Avenhorn bij bakker Smal. Een paar jaar later werd hij tevens kok bij Dikker & Thijs in Amsterdam. Nog wat jaren later monsterde hij aan op de Statendam – het zeegat uit, als scheepskok! En tot zijn intrede bij de Kapucijnen twaalf jaar later, zou hij vanuit de halve wereld groeten en aanmoedigingen sturen naar de wezen.

Op verlof in Amsterdam diende hij de vroegmis in De Posthoorn, bij 'pater' Roemelé (van Mill Hill). Bij deze familie mocht hij altijd overnachten. Ze waren er daar achter gekomen dat er iets 'vreemds' was met hun vrome misdienaar: 'Hij verdient een groot loon en geeft alles weg.' Mee de kost verdienen voor de vijf wezen tot ze zichzelf konden redden. Bernard krabbelde op die kaarten tevens instructies betreffende zakcentjes voor 'n paar dochters van de ooms Kees en Dirk van der Lee. Als Erhard op leeftijd is, komt zo'n 'fluisterende' nicht hem opzoeken in het klooster van Den Bosch. Een hele dag. Bernard schreef er mij een hilarische noot over, wèg met die brief, PTT doe je werk! Voorlopig zo ver mogelijk, naar Kameroen, waar ik toen nog werkte.

Ingetroden bij de Kapucijnen in 1932 bracht hij als broeder-kok bijna heel de oorlog door in Brabantse kloosters of opleidingshuizen, vol smokkelende confraters. Als kloosterling had hij de naam Erhard aangenomen. Na de oorlog werd 'den Internationale' Bernard aan de Franse provincie van de orde uitgeleend. Vroeger had hij zich aan de Rivièra in de Franse keuken gespecialiseerd. Bovendien had hij aan boord veel spreektaal geleerd uit andere culturen: Pools, Spaans, Arabisch, Maleis. Daarom gaven de Kapucijnen hem onder elkaar deze bijnaam. Buitenlands bezoek schoven ze vaak naar hem door. Nu volgden er tien jaren van zeer zware arbeid voor hem in de missie van Somalië (Djibouti). Behalve de keuken verzorgen, werd hij expediteur van de drukkerij van de orde. Zij had een belangrijke financiële klandizie: Djibouti's grote haven, internationale scheepvaart, koloniale marine en legers – kohieren, jaarboeken, verslagen. De kleine missie ondernam daarnaast ook de bouw van eenvoudige klinieken, scholen, bewoning – allemaal kleinschalige klussen, voor verjaagde bevolkingsgroepjes uit Ethiopië, Soedan

en Eritrea. Daarbij hoorde, ondanks Erhards magere lijf, het storten van beton samen met 'n paar contractarbeiders en stenen 'kappen' van soms 100 kilo per stuk. Over dit alles hield Erhard tegenover ons zijn mond. Hij had een scrupuleuze afkeer van opscheppen. Wij kennen deze Somalische, smoorhete, harde realiteit van hem alleen maar, omdat hij in aandoenlijke understatementen ('meine Wenigkeit', vermoedelijk ontleend aan Franz Biberkopf uit 'Berlin Alexanderplatz' van Alfred Döblin), een jaarlijks 'verslag' zond naar zijn Nederlandse overste in Den Bosch.

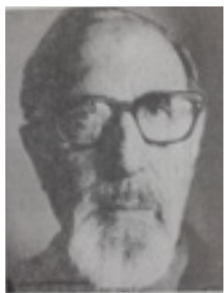
Terug in Nederland (1957) werd hij eerst in verschillende kloosters als vliegende keep als kok ingezet. Als senior beleefde hij de glorie van het vrije reizen. Allerlei 'verborgen' neven en nichten kon hij nu bezoeken. De stroom van ansichten kwam weer op gang. En in het klooster van Handel werd hij door een wonderlijke speling van het lot (c.q. de heilige gehoorzaamheid) verantwoordelijk voor de kloostertuin. Dat deed hij zo goed, dat veel burens klanten voor hun verse groenten van hem werden. Kennelijk had hij toch wel kennis opgestoken bij zijn vader, de Hoornse tuinder⁶. Erhard verscheen nog op TV voor nietsvermoedende kijkers als hun mediagids in het programma 'Kerkepad'. Bij de uitvaart van deze volgeling van Sint Frans zag de predikant veel verband tussen Erhards 'stuntwerk' c.q. verrassingen, versprekingen e.a. en de 'Fioretti', de 'bloempjes', de beroemde verhalen over de 'kleine' grootmeester uit Assisi zelf, Sint Franciscus.

Cornelio van der Lee, 'der Kaplan'

Deze veelzijdige avonturier onder de wezen verdiende, naar de mening van mijn generatie, een meer artistieke benaming dan Cor. Dus werd het Cornelio. Ook hij moest zich als wees maar zien te redden. Hij ging werken bij de firma Eijken. Hij mocht daar alles. Een uitbundige man en komediant was Cor. Bij vaders dood dacht hij eventjes (op een briefkaart), dat hij het voor de huishouding met zus Grietje zou kunnen verdienen. Maar de wezen moesten uit hun huis juist weg. En ook hier sloeg het lot toe: de luidruchtige timmerman werd patiënt: tbc. Kuren in Berg & Bosch. En in Apeldoorn. Daarvandaan stuurde hij Tonia ter opmontering na vaders begrafenis, een zelfgemaakte foto. In een postzak vol internationale correspondentie van Cor uit de periode 1939-1951, die oorlog en zijn dood overleefde, vond ik ook mijn moeders ansichten. Daarin een foto van Cor zelf die 'n grote knol zit te stoppen in z'n sok. Onderschrift: 'de kluizenaar'.

**De broeders Erhard en
Cornelio van de Lee in
Zwitserland, 1966**

Genezen van zijn tb, eindjaren '20, bezocht Cornelio in Stuttgart en Beromünster middelbare scholen om priester te kunnen worden. Zijn studies bekostigde hij als timmerman. Voortdurend had hij werk. Bovendien kreeg hij tot 1932 altijd iets toegestopt van broer Bernard. In Duitsland werd Cor behept met 2 passies: de 'Heilmedizin' van de dokters Kneipp en Vogel, én het jongerenpastoraat van de 'Kolping Boys'. Het Kolpingwerk, de gezellenverenigingen, opgezet door de 19e eeuwse Keulse priester Adolph Kolping, maakte internationaal furore. Niets Nazi. Juist niet. Naarmate Hitler doorjaste zocht Cor naar Zwitserland te ontkomen. Zijn broer Steef had ook tbc opgelopen en moest kuren. 'Kom deze kant maar op, ik verdien 't wel voor je met klussen'. De Kolping Boys en de bevlogen 'Zimmermann' uit Hoorn zouden elkaar nooit meer uit het oog verliezen.

Steef van der Lee op 65-jarige leeftijd

Als timmerman slaagde Cor erin om Steef verpleegd te krijgen in het elitaire Davos-Platz. Als student kreeg hij het voor elkaar om bij de Benedictijnen van de Akademie in Einsiedeln af te studeren. Cornelio zou voortaan altijd oplossingen zoeken die 'spezial' waren. Niet alleen voor kruiden, of zalf voor steenpuisten, of leverthee e.a. exotische dranken. Maar ook als pastoor. In Zwitserland bleef iedereen hem *der Kaplan* noemen om zijn click met de jeugd. Op een later tijdstip zorgde hij voor honderden vluchtelingen uit heel dat naoorlogse Europa voor 'speziale', warme behartiging. Daar hoorden absoluties bij, dispensaties, nulliteitsverklaringen, maar ook hartelijke brieven en kwakzalverraadgevingen. Cor was bij dat kruidengedoe niet naïef: twee keer bestudeerde hij maandenlang aan de universiteiten van Nijmegen en Freiburg de ware 'Medizin': de mens genezen – en een betere kruidenleer ontwikkelen.

'Cornelio' zijn we hem in de familie gaan noemen met een reden. Hij was in Duitsland priesterstudent geworden. Zijn jongere broer Steef was dat ook geworden, eind jaren '20. Beide broers verstregelen vanaf dat tijdstip hun levens, visies, tegenslagen en dromen. Op internationaal niveau. Altijd. Tien jaar later wordt Europa hun te heet onder de voeten. Ze willen, elk langs een andere weg, vanuit Zwitserland vluchten voor de Nazi's. Cor naar Chili (1939-1947), Steef naar Texas USA (1939-1946).

Cor camouflerde zijn exit naar Chili door Einsiedeln in februari 1939 te verlaten op een motorfiets, met achter op de duo een mevrouw, die

hij zogenaamd in veiligheid moest brengen voor de nazi's. Deze vermomde 'vrouw' (een goede vriend) reed vanaf Genève de motor terug naar Einsiedeln. Cor stapte in het eerste vliegtuig, dat hem richting Zuid-Amerika bracht. In Chili studeerde Cor als groot-seminarist nog twee jaar theologie alvorens in 1941 tot priester worden gewijd te La Serena, in het aartsbisdom Santiago. De bisschop benoemde hem ook maar meteen tot leraar Frans voor de Chileense jeugd, en rector voor de ouden van dagen in Chanaral. Nooit zou een vreemde taal deze man nog afschrikken.

Het voert te ver om Don Cornelio's kleurrijke leven in dit bestek uitgebreider te beschrijven. Zijn Chileense avontuur van acht jaren kreeg geen vervolg. Hij werd priester in het bisdom Zürich en Zwitser met de Zwitsers. Zijn Switserdüts was misschien krom, maar hij sprak het perfect. En de parochianen omarmden hem overal. Want hij leefde zich in de levens van zijn parochianen in. En hij dééd altijd wat voor ze, iets praktisch. Kruiden, zeker. Maar ook formaliteiten aanpakken en oplossingen zoeken. Schmierden met ambtenaren hoorde daarbij, en afdingen op alles wat geld kostte. Als zijn gedoe maar hielp. Teruggekeerde Oost-Europese vluchtelingen 'bestellen', bijvoorbeeld. Cor had veel leed gezien, maar hij had ook veel leren lachen. Strapatsen hielpen daarbij. Jarenlang was hij 'n gevierde pastoor in het dorp Menznau, daar kwam *der Kaplan* helemaal tot zijn recht.

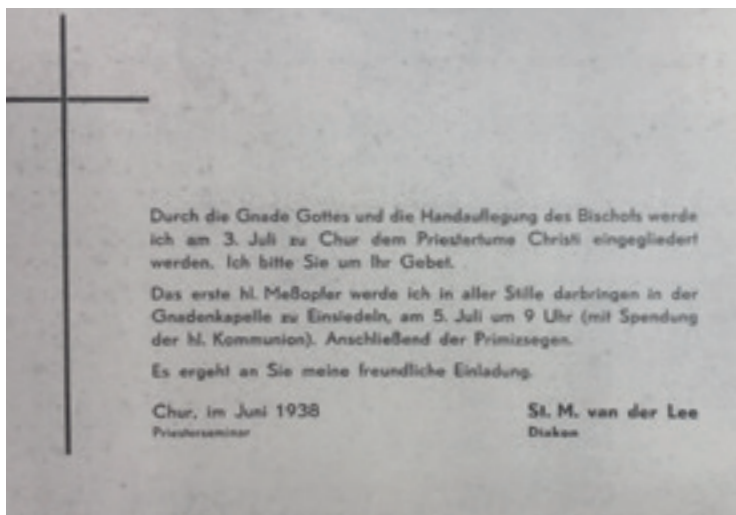
Steef van der Lee, pastor van doofblinden

Voorjaar 1922 werd Steef samen met zijn jongste zusje Cato in het weeshuis van de zusters in Hoorn opgenomen. Daar mocht hij wel eens een dagje uitrusten bij de voogd, oom Piet Van der Lee. Meestal was hij dan wat ziekelijk. Hij begon te puberen, de borscht, vanzelf. Hij wilde uit dat weeshuis weg. Twee kinderen De Wit uit Bovenkarspel zaten daar ook, Piet de Wit en zijn zus Cunera. Hartsvriendin van Cato. Piet wilde ook priester worden. Een paar jaar later kon dat dichtbij: het gloednieuwe missiehuis Mill Hill opende in 1925 zijn poorten aan de Berkhouterweg. Piet trad daar in. Hij en Steef waren vrienden geworden voor het leven. Toen al was Steef heel trouw in zijn vriendschappen. Steef begon in 1924 aan zijn studie bij de missionarissen van Het Goddelijk Woord in Soesterberg en Uden. Nogal wat jongens uit Zwaagdijk-Oost zaten daar al. Niemand weet waar die link zijn oorsprong vond.

Maar weer sloeg de vijand van de familie toe. De paters zeiden: 'Steef, 't Is mis met jou: geen missie'. 't Werd, als al gezegd, kuren in Davos. Daar begon de kongsi tussen de gebroeders Cor en Steef. Onafscheidelijk. Cor werd voor Steef 'Kees'. Die vloog voor het jongste broertje. In de zomervakanties, begin jaren '30, verkenden ze samen half Europa. Ze mochten altijd bij hun moeders zuster in de duinstreek rond Aagdorp logeren en filosoferen, tante Ma Dapper in Schoorl. Of gedichten schrijven. Of oren bij de pleegouders van hun zusje Toos, de familie Molle in Bussum. En pruimen verorberen in de tuin van hun nieuwe

clandestien, op de pastorie van zijn broer Cor in Chanaral, Chili. Daarvoor had hij een 'indult' (dispensatie) van een Chileense bisschop gekregen, zijnde de kapelaan van zijn broer, van 1943 tot eind 1945. Cor broedde op een voorlopige syllabus van zes jaren voor broeder-kandidaten, plus een religieuze leefregel voor hen.

Maar om Canon 139 onderuit te halen moest Steef eerst óók nog doctoreren in het kerkelijk recht. In 1948 ving zijn studie in Rome aan en binnen twee jaar slaagde hij 'cum laude' aan het Angelicum, de door Dominicanen gerunde universiteit. Een extra

Priesterwijding Steef van der Lee in Chur, Zwitserland, 1938

zwager in Zwaag, Tonia's man, mijn vader. 'De snuiters' noemde hij het duo.

Maar het ging bij deze twee mannen helemaal niet om rozengeur of maneschijn. Al het ziek-en-zeer gedoe in hun familie, en hun omzwervingen in de Duitse landen hadden in hun gemoed een 'Zweck' doen ontstaan: een groot doel om na te streven: heelmeesters te worden voor 's mensen lichaam en ziel. Dan moest je wel zelf eerst een bevoegde arts zien te worden. Na zijn wijding in 1938 peuterde Steef bij zijn bisschop een studieverlof los om in Texas, USA, de medische studie van de Chiropraktik aan te vangen. Die duurde niet zo lang, een jaar of drie. Je was dan 'a certified doctor of medicine'. Die graad had Steef al in 1942 te pakken.

Alle inspanningen van Cor en Steef stonden ten dienste aan het grote doel van de beide broers: het oprichten van een Orde van Priester-artsen in de missie. Het kerkelijk recht, in Canon 139, verbood religieuzen echter om als arts te functioneren. Steef deed dat sinds zijn doctoraat in Texas enigszins

jaar was nodig voor zijn dissertatie 'Clerus en Medicijnen'. De bisschop van Chur, die de plannen van beide broers altijd had gedwarsboomd, mgr. Caminada, overleed. Eindelijk. In hun onderlinge berichtjes noemden zij hem 'de leeuw van Juda'. De nieuwe bisschop installeerde Steef als 'officiaal' voor de diocesane kerkelijke rechtbank. Top functie.

Helaas, plots stortte Steefs gezondheid in. De bijnie- ren functioneerden niet meer. 't Was kantje boord. Hij moest zijn functie opgeven. 'Gods wegen zijn wonderbaar', was Steefs preektekst geweest, toen hij in Hoorn zijn broer toesprak bij diens eerste mis in 1947. Steef haalde het, bleef leven. Eenvoudige pastorale functies kon hij nog aan, zoals ten dienste van de zusters en hun Spraak-Instituut in Steinen. Trouwens, enkele zusters waren reeds gedoctoreerd in zodanige disciplines, dat ze doven, blinden en kreupele kinderen deskundig konden helpen. Een prachtige uitbreiding van haar zusters- werk. Gelijktijdig werden in de jaren vijftig overal ter wereld allerlei artsen priester. Zo kon het dus

ook. En Eleonora Lippits uit Hoorn kwam met haar Amerikaanse artsendoctoraat. En Vaticanum II schudde het kerkelijk bedrijf op.

In het kapitalistische Schoorl erfden de broers Cor en Steef het huisje van hun grootouders Kampers. Hun neven Dapper en Otten hielpen mee om er een eenvoudige residentie voor in de plaats te bouwen. In december 1976 stierf Cor plotseling. De nieuwbouw werd verzilverd. Steef bracht dit nieuwe kapitaal van de 'gesjoch-

te jongens', zoals ze met zichzelf spotten, onder in een nederige, medisch-pastorale stichting, om – voornamelijk buiten Europa - mee te helpen bij het financieren van niet te filmen projecten. Als er maar 'zieken, armen en wezen' tussen zaten.

'Schoenmaker, blij bij je leest', hebben Cor en Steef ongetwijfeld horen fluisteren: wèg academische triomfen, wees voorlopig maar goeie pastoors bij je eigen mensen. En dat zijn ze geweest, allebei. 'Eenvoud siert de mens' hield Steef in de jaren van zijn bescheiden pastoraat ons jarenlang voor. Mijn generatie zag hij, als zijn neven en nichtjes, graag bij zich op bezoek komen. De zusters hadden voor hem een prachtig vrijstaand huisje, waar hij was omgeven door zijn bibliotheek. Voor hem ging het studeren altijd door. De relatie tussen lichaam en geest, de gebroken mens en diens heilmeester, de grote Heiland en de nederige medische dienaar (of dienaress).

Als pensionado (vanaf 1975) woonde Steef, op Zwaag, bij mijn ouders in, voor steeds een half jaar. Het tweede halve jaar woonde hij dan weer in Zwitserland. De laatste jaren leefde hij onder één dak met mijn moeder. Toen die in december 1992 overleed, redde hij het niet meer. Hij stierf vijf maanden later, 23 mei 1993. In Steinen schreven de zusters een hartelijke rouwtekst in het Duits. Zij hadden goed begrepen dat Steef, alle grote 'Zwecks' ten spijt, het zonder Tonia niet zou halen. De wonderbare weg van onze levens...

Epiloog

Het boek eindigt met een apart hoofdstuk over de familie Kampers. Zij zijn uitgestorven maar hebben hun bijzondere mentaliteit en hun roomse gemoed doorgegeven via de aangetrouwden: Dappers allereerst, Dijkmannen, Bakkums, Ursemmen en Beemsters.

Er waren drie getrouwde meisjes Kampers, van wie de oudste Maartje heette. Voor de zes wezen tante MA. Cato Kampers, de moeder van de wezen stierf in de zomer van 1916. Tante Ma's man, Arie Dapper stierf toen ook, eveneens hun gemobiliseerde zoon LAU, de soldaat. Na het overlijden van de vader van de wezen, Bernard van der Lee, zou deze geliefde tante Ma als krasse weduwe de deuren van haar boerderij wijd openzetten. Bijna dertig jaar lang zorgde zij als een pleegmoeder voor de wezen. Tante Ma kreeg zelf een groot gezin, waarvan er maar twee trouwden (Steef en Alie Dapper-Bakkum). Zes vrijgezellen bleven bij elkaar en bij hun moeder. Ze moderniseerden in de duinen van Schoorl hun familieboerderij. En steeds breidden ze de veestapel uit en de weilanden in de polder ertegenover. Als gezin was er alle ruimte voor de wezen. Maar ook voor oorlogsvluchtelingen uit beide Wereldoorlogen. Of aanverwanten. Je mocht er ook langer blijven dan een week. Mijn vader kuurde er vijf maanden, de teruggekeerde 'Americano's' Steef en Cor, ik weet niet hoe vaak. Neef Hein Dapper had lange jaren hun internationale zaakjes en hun erfgoed behartigd. Zelf hadden de vrijgezellen goed verdiend en belegd. En gebeden. Een rechte lijn met de hemel. Daar wacht het ware 'kapitaal'. Zo was de vaste overtuiging van Tante Ma, de moeder van deze Dapper. Aan het bidden van de dagelijkse rozenkrans ontkwam geen gast. Tot in mijn generatie van broers, zusters, neven, achterneven en -nichten hebben wij gedeeld in Tante Ma's geld, goed en gebed, thuis en overzee. De weldaad. Die was niet te filmen. Bij leven en erna van deze pleegmoeder van de wezen Van der Lee.

Noten

- 1 Zie Wim J. A. Lippits in Kwartaalblad Oud Hoorn, 1993-1 en Jan Raat, Westfries Biografisch Woordenboek.
- 2 Lees mijn studie hierover, gedeponeerd bij het Westfries Genootschap.
- 3 Ach Lieve Tijd, no. 16, over Westfriese ziekten.
- 4 Kitty Kampf, Een nieuwe Chronijcke van Schermereiland, jg. 21, no.2, juni 2004. En: De wezen Van der Lee, 2020, pag. 179-183.
- 5 Ben Beemster, 'Het meisje v.d. zangvereniging', monografie over mijn moeder Tonia, privé-uitgave, 2009.
- 6 Men leze het tijdschrift Kap en Koord, aug. 2016, pag.21 o.a. over Erhards merkwaardige 'tuinschort'!

HOE DE NTS HOORN 'OP DE KAART' ZETTE

CHRIS HOLMAN

Jarenlang werd door steden veel geld op tafel gelegd om de tv-registratie van de landelijke intocht van Sint Nicolaas juist vanuit hun stad te laten plaatsvinden. De laatste jaren zagen gekozen steden zich steeds vaker voor problemen geplaatst. Door de gewijzigde attitude van een deel van de Nederlandse bevolking en het optreden van actiegroepen, bracht de tv-uitzending van de intocht een hoop sores met zich mee. Zoals een journalist vorig jaar schreef, is de intocht van Sint Nicolaas te vergelijken met een risicowedstrijd in de eredivisie. De goedheiligman wordt ingehaald op een terrein dat is afgezet met hekken en toegangspoorten. Inmiddels is een maatschappelijk debat ontstaan waarbij het fenomeen Zwarte Piet wordt gekoppeld aan wat institutioneel racisme is gaan heten. Terwijl de intocht op losse schroeven is komen te staan door alle maatregelen rondom het coronavirus.

Landelijke intocht in Hoorn

Hoe anders was dat zo'n 55 jaar geleden. De tv-registratie van de landelijke intocht – in zwart/wit natuurlijk – vond al jaren plaats vanuit Amsterdam. Het sloeg in de hoofdstad dan ook in als een bom toen de NTS (Nederlandse Televisie Stichting) in 1964 besloot met deze traditie te breken. Nu hadden de Amsterdamse organisatoren het er ook wel naar gemaakt. De toenemende commercialisering van het hele gebeuren was voor de beleidsbepalers aanleiding op zoek te gaan naar nieuwe en vooral interessantere mogelijkheden om de registratie 'reclamevrij' te maken. En zo kon het gebeuren, waarschijnlijk tot hun stomme verbazing, dat per brief aan de gemeente Hoorn werd gevraagd of zij wilde meewerken aan de organisatie van de landelijk intocht in haar gemeente. Daar hoefde men niet lang over na te denken en na ruggespraak met de toenmalige winkeliersvereniging 't Centrum, die al jarenlang de intocht in Hoorn organiseerde, werd groen licht gegeven aan de NTS. Het was immers een unieke kans om Hoorn – zoals we dat tegenwoordig zo mooi zouden zeggen – 'op de kaart te zetten'.

Breken met traditie

De NTS wilde breken met de traditie dat de intocht van de Sint uit Amsterdam werd uitgezonden. Men had er genoeg van te moeten discussiëren met firma's die van de gelegenheid gebruik wilden maken om voor de camera's sluikeclame te maken. Zo had de hele sfeer meer van een propaganda-optocht dan

van een kinderfeest. Dus ging de werkgroep van de NTS op zoek naar een alternatief. Voorwaarde was dat het een stad moest zijn met een echte haven. Men nam een kijkje in Harderwijk, Muiderberg, Edam en Hoorn. De keuze viel uiteindelijk op de Coenstad, waarbij de goede herinneringen die de beoogde regisseur, Ton Hazebos (VPRO), aan de Hoornse haven had een belangrijke voorspraak

1964, 2 zenders, geen reclame en toch commotie!

was. De hele werkgroep vond Hoorn uitermate geschikt vanwege de prachtige haven en de vele spectaculaire gevels. En zo zag het er naar uit dat de intocht van Sint Nicolaas in Hoorn een gebeurtenis zou worden die uniek zou zijn in de rij van intochten die door de jaren heen in Hoorn hadden plaatsgevonden. Met een niet onbelangrijke bijkomstigheid: de NTS zou alle kosten voor haar rekening nemen, zodat een belangrijke last van de schouders van de winkeliersvereniging 't Centrum werd genomen.

Amsterdam 'verbijsterd'

De beslissing van de NTS om de tv-registratie van de intocht van Sint Nicolaas niet vanuit Amsterdam, maar vanuit Hoorn te doen plaatsvinden, zorgde voor veel commotie bij het Initiatief Comité Amsterdam (ICA). Uit interviews over deze beslissing, die voorzitter mr. Schadd aan grote landelijke dagbladen gaf, bleek dat hij zeer verbolgen was over het besluit. 'Wij laten het natuurlijk geheel aan de NTS over of men de hoofdstedelijke intocht wil uitzenden of niet. En wij kunnen ons best indenken dat men wel eens wat anders wil, alhoewel wij het jammer vinden dat de kinderen in het land de Amsterdamse intocht wordt onthouden. Wat ons echter verbijstert', zo vervolgde mr. Schadd, 'is dat men nu een reportage uit Hoorn gaat verzorgen op precies hetzelfde

Met paard in een kist arriveert de boot aan de kade waar het ontvangst comité op hem wacht

moment waarop Amsterdam zijn intocht houdt. Dat vinden wij getuigen van weinig egards ten opzichte van dit kinderfeest.'

De slotopmerking van de heer Schadd, dat hij het een flauwe manier van doen vond de intocht vanuit een andere stad uit te zenden, werd door een woordvoerder van de NTS afgedaan met de tekst: 'Wij achten het juist interessant voor de kijkers om eens een andere plaats aan bod te laten komen.' Daar kon Amsterdam het mee doen.

Aan het werk

Ondanks de protesten van het Amsterdams Comité, gingen de voorbereidingen gewoon door. Half oktober maakte regisseur Hazebos zijn plannen voor de intocht bekend. De uitzending zou om kwart voor twee beginnen met een filmpje dat een beeld zou geven van Hoorn vanuit de lucht gezien. Gevolgd door beelden van het bekende schip de 'Noordholland' van Rijkswaterstaat dat op Hoorn afstoomde. Dit schip dat jarenlang Hoorn als thuishaven heeft gehad, ontbeerde echter een pijp. Op de dag van de uitzending zou de boot worden voorzien van een dergelijk attribuut, immers de traditie wil dat een stoomboot van de Sint een pijp heeft. De plannen gaven aan dat de boot tegemoet zou worden gevaren door vijf schepen

van de Hoornse vissersvloot, waarvan er één een televisiecamera aan boord had, die van dichtbij opnames zou maken. De andere vier boten werden bemand met fanfarekorpsen, die verondersteld werden de bekende Sint Nicolaasliedjes ten gehore te brengen. Tijdens de persconferentie maakte Hazebos bekend de hele productie in handen te leggen van het Hoornse organisatiebureau EMF, dat de zomer daarvoor indruk had gemaakt met de organisatie van de Oud-Hollandse markt nieuwe stijl.

De voorbereidingen

De mannen van EMF gingen met voortvarendheid aan het werk. Naast de activiteiten die vanuit 'Hilversum' werden geregeld was er meer dan genoeg op lokaal niveau te regelen. Zo moest er een groot arsenaal aan hulppieten worden aangenomen en geïnstrueerd. Muziekkorpsen moesten bereid worden gevonden (in kostuum) op te treden en ook ging men op zoek naar een schimmel. Deze laatste werd gevonden bij Quirinus Schouten in Nibbixwoud. Omdat het de absolute wens van de regisseur was dat de schimmel ook aan boord van de tot 'Madrid' omgedoopte boot zou zijn, werd besloten eerst een proefvaart te maken. Niet onverstandig, want met het oog op de soms wat

onstuimige golven van het IJsselmeer was het meenemen van de schimmel niet geheel risicoloos. De organisatoren namen contact op met de KLM, voor een speciale kist, maar die bleek niet op het dek te passen. Het timmerbedrijf van Gerard Godvliet maakte een bekisting op maat, zodat dit probleem voorlopig was opgelost. Voor schipper Van Veen, die gedurende de dertig jaar dat hij op dit schip had gevaren en ooit de eer had koningin Juliana als passagier aan boord te hebben, was het vervoer van een paard een première. Na de ongeveer 10 minuten durende proefvaart, waarbij de schimmel slaagde voor zijn 'examen', kreeg de bemanning als dank wel zeer opmerkelijke opruimwerkzaamheden te verrichten.

De invulling

Het lag aanvankelijk in de bedoeling de rol van de goedheiligman te laten vertolken door Kees Brusse, maar toen die hoorde van de plannen gaf hij te kennen zich daartoe niet in staat te voelen. De hoofdrol werd nu vergeven aan Ben Groenier, directeur van toneelgroep Theater te Arnhem. Hij was een ge oefend ruiter zodat bij het rijden, in elk geval van Sint, geen problemen te verwachten

waren. Regisseur Hazebos had kennelijk Hoorn qua omvang heel groot voorgesteld, want op een gegeven moment maakte hij tegen de inspecteur van politie P. Douma de opmerking dat het geen enkel bezwaar zou zijn, als het muziekkorps van de politie meeliep in de stoet. De inspecteur keek hoogst verbaasd en antwoordde, dat het gehele

Op zijn rondrit door Hoorn, passeert de Sint de Roode Steen

Hoornse politiekorps in totaal 27 mensen telde en dat daaruit dus moeilijk ook nog eens een muziekkorps kon worden samengesteld. Tijdens de voorbereidingen werd tevens besloten rond de Hoofdtoren een groot aantal ambachtslieden te posteren, dat in de zomer verantwoordelijk was geweest voor het succes van de tweede Oudhollandse markt. Vanuit de NTS had men zich verzekerd van de deskundige medewerking van tv-kindervrienden bij uitstek: tante Hannie (Lips, KRO) en oom Herman (Broekhuijsen, AVRO), terwijl het commentaar van al de gebeurtenissen vanaf de sas zou worden verzorgd door Wim Quint (KRO). Hij werd verondersteld, als geen ander, het publiek te bespelen met enthousiasmerende teksten over het al of niet in zicht zijn van het stoomschip. Er werd een grote toeloop van het publiek verwacht. Daarom werden er van de zijde van de politie speciale maatregelen getroffen. Zo hadden zij 400 meter hek nodig, terwijl Hoorn slechts de beschikking had over 60 meter. Alkmaar leende met plezier ruim 300 meter hek.

Eindelijk was het zover

Na weken van voorbereiding was het zaterdag 14 november 1964 dan eindelijk zover. Begeleid door 6 gepavoiseerde botters van de Hoornse vissersvloot

Sint verwelkomt de kinderen op de kade, met bolhoed: mr. P. S. Winkel

Gevraagd zwarte pieten met ervaring, zou nu echt niet meer kunnen

Zelfs de landelijke dagbladen schonken aandacht aan de controversie

voer de boot met Sint Nicolaas aan boord de haven binnen. De Hoornse botters waren bemand met in oudhollands kostuum geklede kinderen, terwijl op een andere botter het muziekkorps 'Crescendo' in kostuums van Spaanse snit zat om de Sint bij het binnenkomen een serenade te brengen. Eenmaal aan wal werd Sint welkom geheten door burgemeester Canneman vergezeld van het complete college. Daarna verleende de Sint, gezeten onder een baldakijn, wat geplaatst was voor het huis van Jan Last, audiëntie aan een aantal kinderen o.a Marga Temme, Clemens Ottens en het als Dik Trom verklede dochtertje van de bekende Nico Blokdijk. Daarop volgde de traditionele tocht door de binnenstad.

Studenten voor de Sint

Hoe mooi de intocht in Hoorn ook was geweest, een stel Amsterdamse studenten dacht er – uiteraard – anders over. Zij overhandigden de Sint na afloop van zijn optocht door Hoorn op het Doelenplein een bul. Daarin werd de Goedheiligman gevraagd zijn officiële intocht volgend jaar toch maar weer in de hoofdstad te houden. De studenten hadden gehoopt dat hun stunt zou worden ingelast in de tv-uitzending. VPRO-regisseur Ton Hazebos was hiervoor niet te porren.

Er circuleert nog steeds een hardnekkig misverstand: de tv-Sint zou van persoon gewisseld zijn en zelf geen rondrit door de stad hebben gemaakt. Dit verhaal kan naar het land der fabelen worden verwezen. Niets is minder waar! Als 'beloning' aan de voorbeeldige medewerking van de Hoornse bevolking, heeft de enige 'echte' Sinterklaas de bekende rondrit door de stad gemaakt.

Zo stoomde de Noord-Holland, omgedoopt tot de Madrid, de haven van Hoorn in

Verjaardagsfeest in de Waag

Ook zaterdag 5 december was Sint-Nicolaas present in Hoorn om zijn verjaardag te vieren. Niet in het Westfries Museum zoals aanvankelijk de bedoeling was, maar op de bovenverdieping van de Waag. Hoe anders dan tegenwoordig, reageerde de toenmalige directeur van het Westfries Museum afwijzend op het verzoek gebruik te mogen maken van zijn locatie. Geen nood, Piet Bolderman stelde maar al te graag zijn locatie ter beschikking aan de NTS. Tijdens de intocht was gevraagd om de Sint een kaart of brief te sturen en die te adresseren aan een adres in Hoorn, wat tientallen postzakken met kaarten en enveloppen tot gevolg gehad. Uit deze inzendingen werden 50 gelukkigen getrokken die de live-uitzending mochten meemaken. Maar ook was verzocht kinderen zich aan te melden die zijn verjaardag met een muzikale bijdrage konden opluisteren. Uit de honderden aanbiedingen werden er 15 gekozen om tijdens de uitzending op te treden. Zoals dat ook het geval was met de hoofd-Piet die een zeer goede stem bleek te bezitten, welke veel leek op die van Willem Nijholt. Deze uitzending werd de opmaat voor de huidige aanpak van het Sinterklaasjournaal.

PRAKTISCH VERKEERSEXAMEN – HET 'HOORNS MODEL'

CHRIS HOLMAN

Wie herinnert zich niet de opwinding van het deelnemen aan het verkeersexamen? Voor vele scholier(t)jes het eerste moment waarop kennis en inzicht in de praktijk werden en nog steeds worden getoetst. In dit artikel leest u over de Hoornse bijdrage aan de landelijke ontwikkeling van het praktijkexamen en de rol daarbij van Klaas de Hart.

Zoete herinnering

Al voor de vijftiger jaren was er in Hoorn sprake van een examenparcours dat per fiets moest worden afgelegd en waar de kandidaatjes werden geconfronteerd met van karton gefabriceerde verkeersborden. Geplaatst op plekken waar ze niet behoorden te staan. Evenals niet bestaande stoplichten. Kennelijk was het straatbeeld toen nog niet vergeven van een oerwoud van ge- en verbodsborden. Niet alleen werd in die tijd met geïmproviseerde verkeersborden gewerkt, ook de rugnummers die de kinderen droegen waren het resultaat van huisvlijt. Zo gebeurde het ooit dat er commotie ontstond over het vaststellen van het resultaat van het verkeersdeelnemertje dat nummer 86 op zijn of haar rug had gedragen. Bij de controle bleken er namelijk twee nummers 86 te zijn. Waarvan er een geslaagd en de ander voor het praktisch verkeersexamen gezakt was. Waren er dan twee dezelfde nummers uitgegeven? Na veel speur- en giswerk kwam men tot de conclusie dat een van de rugnummers op z'n kop was opgespeld. Wie het echte nummer 86 had gedragen was niet meer na te gaan. De examencommissie vond het redelijk om in deze uitzonderlijke situatie één van de twee deelnemertjes het voordeel van de twijfel te geven. En dat betekende in dit geval twee blijde gezichten.

Het werd professioneler

In Hoorn werden de examens georganiseerd door de Commissie Verkeerstoets Hoorn. In 1973 werd deze commissie gevormd door Siem Wigbout (Hoofd Bontekoeschool) en de leerkrachten Cees Brouwer (Prinses Margrietschool), Gerard Corbeau (Prinses Ireneschool) en Klaas de Hart (Jules Verneschool). Zij kwamen met een revolutionair idee: het bestaande theoretische examen vanuit Veilig Verkeer Nederland te koppelen aan het deelnemen aan het lokaal af te nemen praktisch verkeersexamen. Zij legden deze gedachte voor aan de hoofden van de dertien Hoornse (toen nog) lagere scholen. Ze kregen daar in eerste instantie

niet echt de handen voor op elkaar. Er leefde de angst voor het ontstaan van gevaarlijke situaties voor de deelnemende leerlingen. Dit ondanks het uitgangspunt het uitzetten van een route in een rustige wijk met gebruikmaking van bestaande verkeersborden en situaties. En waarbij de fietser

centraal stond als verkeersdeelnemer. De commissie voerde de druk op de schoolhoofden wat op met de stelling: 'geen medewerking aan de praktische toets, dan ook geen toegang tot het theoretisch examen'. Want fietsen doe je niet in een klaslokaal. Je moet ervaring opdoen, de weg op!

Van start

Het vooruitzicht voortaan verstoken te zijn van een professioneel theoretisch examen bleek te werken. Acht scholen, de Jules Verneschool, de Potterschool, de Prinses Ireneschool, de Dukdalf, de Prinses Margrietschool, de Prinses Marijkeschool, de Troubadour en de Bontekoeschool, tekenden voor deze nieuwe aanpak. En zo reden dinsdag 8 mei 1973 tussen 9 uur 's morgens en 4 uur 's middags de zesdeklassers van deze acht scholen de eerste examenroute 'nieuwe stijl', die startte in de Grote Waal, liep via het Havenkwartier en eindigde bij de kantine van de voetbalvereniging Hollandia. Het was het begin van een ontwikkeling welke in het vervolg zou worden aangestuurd door de Onderwijs Verkeerscommissie Hoorn, waarin naast wisselende leerkrachten van de deelnemende scholen, ook VVN Hoorn en de politie participeerden.

Het examen veranderde, maar de bekroning blijft van een tijdloze schoonheid

**Duizenden keren telde
Klaas de Hart 1,2,3,
klaar af! Wethouder
Ben Tap kijkt
belangstellend toe**

Positieve ontwikkelingen

In de jaren die volgden werd het aantal deelnemende scholen sterk uitgebreid. Hetgeen ook vaak consequenties had voor de route. Maar niet alleen het aantal deelnemende scholen was daarbij leidend, het kon ook voorkomen dat verkeerswerkzaamheden in de stad aanleiding waren om de route te verleggen. Zo waren er in 1974 ingrijpende verkeerswerkzaamheden in het centrum, waardoor alleen de leerkrachten van de Jules Verneschool het aandurfden om in de eigen wijk Grote Waal een eigen praktisch examen te organiseren.

Uniek bij deze opzet was het inlassen van een loopparcours. Om te controleren of iedere deelnemer daaraan ook gehoor gaf, was er een controle ingebouwd. Elke deelnemer moest via het trottoir een enveloppe bij de schoonschoonmaker in de bus deponeren. Nieuwsgierige leerlingen, die eigenlijk wel wilden weten wat er voor spannends in die enveloppe zat en hem stiekem openden kwamen bedrogen uit. Een blanco velletje papier was zeker niet opwindend, maar als toets wel effectief.

**Voor het examen
werden de fietsen
getest, o.a. de bel,
verlichting,
witte spatborden. Alsof
er nog niet genoeg
spannends te wachten
stond**

Het Hoorns model

Toen Klaas de Hart in 1988 opnieuw aantrad in de Onderwijs Verkeerscommissie werd de behoefte duidelijk om het praktisch examen wat preciezer te formuleren met betrekking tot de eisen en ook de beoordeling wat nader te omschrijven. De eisen om aan het examen deelt te mogen nemen waren:

- De route moet van tevoren zodanig worden verkend en geoefend dat deze op de dag van afrijden bekend is (en dat de ouders en niet de leerkrachten, daarvoor de eerste verantwoordelijken waren).
- De route mag alleen worden gereden op een door de commissie goedgekeurde fiets, waarop de leerling van school tot start heeft gereden (er mogen dus geen afgekeurde fietsen omgewisseld worden met een goedgekeurde. Voorzien van werkende fietsbel, functionerende verlichting enz.).
- De route moet voldoende lengte hebben en de leerlingen moeten door het reguliere verkeer hun weg vinden, zonder gebruik van ingelaste wegbebording of verkeerslichtinstallaties die er normaal niet staan.
- De route gaat tegen de klok in, zodat veel naar links moet worden afgebogen, waardoor het links afslaan moet worden toegepast: dat wil zeggen over de linker schouder naar achter kijken, richting aangeven met de linker arm en een grote bocht maken of voorsorteren en een korte bocht maken over het midden van de weg.

Bij zo'n reglement behoren natuurlijk ook beoordelingseisen zoals:

- Wie een voorrangsfout maakt (op een route van minimaal 13 controleurs) is gezakt.
- Wie door roodlicht rijdt is eveneens gezakt (op een route van minimaal drie verkeerslichten en twee spoorwegovergangen).

De duidelijke richtlijnen werden in de praktijk al snel het 'Hoorns model' genoemd, en overgenomen door vrijwel alle georganiseerde praktische verkeersexamens in West-Friesland. Bovendien leidde de appreciatie van het 'Hoorns model' ertoe dat in 2007 de landelijke start van het nationale praktisch verkeersexamen in Hoorn plaatsvond.

Duizenden Westfrieze scholieren steken netjes hun hand uit dankzij Klaas de Hart.

Dat kopte het dagblad voor Westfriesland in mei 2017, bij het afscheid van Klaas de Hart toen hij na ruim dertig jaar strijd voor de veiligheid van fietsers het voor gezien hield. Onder zijn leiding bloeide de VVN Hoorn uit tot toonaangevende afdeling en ontving zij op het jaarlijkse congres, mei 2007, in Den Haag uit handen van VVN-voorzitter Carla Peijs de Nationale Vrijwilligersprijs van VVN-Afdelingen. Voor zijn verdiensten en inzet werd hij in 2005 benoemd tot Lid in de Orde van Oranje Nassau. Terwijl hij bij zijn afscheid door het college van B & W werd geëerd met de Eenhoornspeld, in verband met het ruim 30 jaar ononderbroken organiseren van het praktisch verkeersexamen in Hoorn. Het richting aangeven zit er overigens bij Klaas ingebakken. Sinds 2012 is hij beëdigd als Buitengewoon Ambtenaar Burgerlijke Stand van de gemeente Hoorn en heeft hij inmiddels bijna honderd huwelijksvoltrekkingen officieel bekrachtigd.

Serieuze zaak

De exameneisen en de beoordelingscriteria zorgen dat iedereen een zekere kwalificatie aan het examen geeft. Klaas de Hart: 'Iedereen neemt het examen

Jong geleerd is oud gedaan. Een van de bepalende proeven bij het examen

serieus. Terecht, het verkeersexamen nemen we niet voor de lol af. Zakken is een serieuze optie, waarna altijd een herkansing volgt, tot 2012 het jaar daarna en vanaf 2012 de woensdag na de examenweek.

Als je een keer je hand vergeet uit te steken, kan je nog steeds slagen maar als je door rood fietst of een voorrangsfout maakt dan zak je. Je hebt ook examens in Nederland waarbij je bijna niet kunt zakken. Dan krijg je minpunten voor een gemaakte fout. Als je bijvoorbeeld door rood fietst of geen voorrang geeft, krijg je een aantal minpunten en je mag maar 20 minpunten hebben. Zo slaagt iedereen. Dat zijn flut-examens, je kunt toch ook niet drie keer onder een auto fietsen? Hoewel sommige ouders en kinderen wel heel opgefokt reageren als een scholier zakt. Zo'n ramp is dat ook weer niet. Als je zakt hoeft je je fiets niet in te leveren. Je mag de volgende dag gewoon weer in het verkeer fietsen, maar je weet in ieder geval waar je goed op moet letten!

Klaas de Hart

Open einde

Zo wordt al decennialang de vaardigheid van het fietsen van de jonge scholieren op de openbare weg bewaakt door de Onderwijs Verkeerscommissie Hoorn, terwijl vanaf 2008 leerlingen uit Hauwert (2008), Wognum (2009), Nibbixwoud (2011) en Zwaagdijk West (2014) aan het Hoornse examen meedoen! In verband met het coronavirus en de daarop volgende maatregelen van de regering van onder andere het tijdelijk sluiten van de scholen heeft men moeten besluiten om in 2020 het praktisch verkeer examen niet te laten doorgaan. Hoe de stand van zaken in 2021 is blijft vooralsnog in nevelen gehuld.

Klaar voor het grote avontuur...

TELEFOONGESTOELTE

FRANS VAN IERSEL

Ons oude centrum is vaak gefotografeerd. Het gebeurt zelden dat onbekende foto's van een eeuw geleden ergens opduiken. In april bood een Franse fotohandelaar enkele foto's aan op een veiling, daarvan heb ik er vijf kunnen verwerven. Deze afbeeldingen maakten deel uit van een serie reisfoto's (Rome, Pompeï, Venetië, Brugge, Amsterdam en Hoorn). Helaas kon de fotohandelaar zich niet meer te herinneren hoe hij aan het album van deze reiziger was gekomen. De foto's zijn niet groot, 8 bij 10,5 cm, afgedrukt op dun papier, en zien er kwetsbaar uit, waarschijnlijk zogenaamde contactafdrukken. Gezien de ouderdom is de kwaliteit goed, na het scannen kon de foto moeiteloos vergroot worden. Vervolgens zijn de beschadigingen door mijn dochter met engelengeduld geretoucheerd. Aan de hand van de gevels heeft Willy Wiggelaar vastgesteld dat deze foto's gemaakt zijn tussen 1902 en 1910.

Op de foto van de Statenpoort lijkt de tijd te hebben stil gestaan, de werkelijkheid is anders. De telegraafmast op de Statenpoort (telefoongestoelte genoemd) heeft er niet lang gestaan. De Nederlandsche Bell-Telefoon Maatschappij kreeg in 1896 toestemming tot het aanleggen van een telegraaf netwerk in de gemeente. Dit bedrijf was de eerste aanbieder van telefonie voor particulieren en bedrijven in Nederland. Reeds in 1912 vroeg het al vergunning om de telefoonstoelen te mogen verwijderen om te vervangen door palen op straat. Op de voorgrond een melkboer met zijn hondenkar, overall kwam het gebruik van het paard van de armen voor, pas in 1963 kwam er een algemeen verbod. Rechts naast de Statenpoort zien we nog

een glimp van café De Morgenster. In 1910 maakte het café plaats voor het warenhuis van S.I. de Vries, later Kieft, ontworpen door de toonaangevende Amsterdamse architect Jacot. Helemaal links zien we een stukje zijgevel van Nieuwstraat 22. Een brand bracht zoveel schade dat in 1970 besloten werd tot nieuwbouw, Maurits Schagen begon hier zijn bekende juwelierswinkel. Rechts op de foto Muntstraat 1, de gevel is sedert het fotomoment onherkenbaar gewijzigd.

De andere foto toont een gevelwand die sedert het begin van de 20^e eeuw onherkenbaar is veranderd met op de voorgrond een huilend jongetje met zijn grote zus, beiden op klompen. De Gouw was toen nog bestraat met 'kinderkopjes'. Helemaal links zien we nog net het hek van Gouw 7, het voormalige pand van tandarts Habes. De vier naastgelegen panden, met elk een karaktervolle gevel, zijn in 1935 gesloopt voor twee nieuwe winkels met bovenwoningen, later vooral bekend als Tromm's warenhuis. Ook de volgende gevels hebben de moderne tijd helaas niet overleefd.

RODE EDAMMERS

Elke donderdag was er destijds kaasmarkt, op woensdag kwamen er al boeren met kaaswagens. De kazen werden op een laag stro opgestapeld en afgedekt met zeilen. 's Nachts hield een waker een oogje in het zeil. De meeste kaaswagens kwamen op donderdag, een drukte van belang. Mijn broer Harrie vroeg zich af waarom de Edammers op de foto's zo donker van kleur zijn. Om de kazen tegen uitdrogen te beschermen werden ze in rode paraffine verpakt.

Op de eerste foto is mooi te zien dat het gevelbeeld van de huiskamer van Hoorn nog steeds intact is. Links op de foto (gebouwd in 1902) zat destijds een kleermaker met een 'Speciale afdeling, Heerenkleding naar maat'. Op de andere hoek met de Grote Havensteeg staat op de zijgevel een grote reclametekst 'Tabak en Sigaren Magazijn Het Wapen van Hoorn, Koffie, Thee, Suiker, L. Visser'. Daaronder zijn allerlei aanplakbiljetten zichtbaar maar helaas niet leesbaar. Naast het Sigaren Magazijn was Hotel De Toelast gevestigd, op de puibalk staat 'Uitspanning', treurig dat dit prachtige pand in 1934 gesloopt is. Op de scheiding van de Roode Steen en het West stond Hotel de Valk. Ingeklemd tussen het West en de Proostensteeg

witte kledij wel degelijk een historische oorsprong kent.

Links naast De Waag stond het gerenommeerde Café Billard Restaurant Dalmeijer, de zaak voor het zogeheten gegoede publiek. Een fin de siècle etablissement met een wintertuin, met fraai beschilderde muren en een glazen dak, tegenwoordig nog te bewonderen in Ridderikhoff. Op de achtergrond zien we de toren van de Grote Kerk. De sierlijke torenspits werd wegens bouwvalligheid rond 1937 vervangen door een eenvoudige spits.

treffen we Logement de Kaashandel met op de puibalk 'stalling voor paarden en rijtuigen'. De stal in de Proostensteeg wordt binnenkort gesloopt om plaats te maken voor appartementen.

Op deze foto is de oude luifel van de Waag goed zichtbaar. De constructie was destijds gemaakt van gietijzer en is in 1912 vervangen door een volledig houten luifel. Onder de luifel werden de kazen gewogen. Menigeen denkt dat de tegenwoordige kaasdragers in het wit zijn gekleed om de toeristen te vermaken. Op deze foto is goed te zien dat de

HOE DE HOUTZAGERS UIT HOORN VERDWENEN

Aquareel Jennie Monen 2020 van de houtzaagmolen van Franck Jansz van Hoorn volgens de octrooitekening. Omgeving en achtergrond zijn als Artist Impression toegevoegd

HARRY VLAAR

Zoals in het vorige Kwartaalblad geschreven haalde Dirck Sybrantsz in 1596 de houtzaag-vlotmolen van Cornelis Cornelisz van Uitgeest naar Zaandam. In de jaren daarna werd de molen door Dirck en later Lou Jongboer verder ontwikkeld tot de paltrok houtzaagmolen. De naam paltrok komt van een oud-Nederlands woord waarmee in de 14^e en 15^e eeuw een overkleed of overjas voor mannen bedoeld werd. De naam werd ook gebruikt in Frankrijk, Engeland en Duitsland (met name in de Pfalz); er werd een wijd uitlopende jas mee bedoeld. Het silhouet van deze jas en de houtzaagmolen (achterkant) lijken erg op elkaar.

Net zoals de standerdmolen draait ook deze molen op een staak of spil 360° rond, maar deze is nu veel korter en heet koningsstijl. De koningsstijl is onderdeel van de constructie en draagt de molen voor 80% van het totaal gewicht. De buitencirkel wordt ondersteund door een lage gemetselde muur

paltrok houtzaagmolen
De (Gekroonde)
Poelenburg. Afkomstig
van Oostzaan waar
deze van 1903-1961
stond. In 1962/63
herbouwd op de
Zaanse Schans

Kruierollen

met kruierollen waarop de molen voor de resterende 20% aan gewicht rust en draait.

Anders dan de standerdmolen zorgt deze oplossing voor een stabiele molen die ook bij een forse storm niet omwaait. Op de site van Jan Louwers (<http://www.jan-louwers.nl>) kan met een vierdelige animatievideo de bouw de paltrokmolen Johanna Catharina van het allereerste begin tot en met het laatste plankje van alle kanten bekeken worden. Met zoekterm paltrokmolen of Johanna Catharina kan dit ook via YouTube.

In deze houtzaagmolen zien we de vlotmolen van Cornelis Cornelisz van Uitgeest, de standerdmolen van Franck Jansz van Hoorn en de kruierollen op lage muur van Dirck Sybrantsz bijeen komen in één ontwerp; de paltrok.

Een volwassen houtzaagmolen op windkracht met groot vermogen en meerdere zaagramen door gebruikmaking van een krabbelrad.

Of Dirck Sybrantsz met Franck Jansz van Hoorn in de laatste fase van de ontwikkeling van de paltrok houtzaagmolen heeft samengewerkt is niet bekend, maar gezien de overeenkomst tussen beide ontwerpen zou dat best eens kunnen. Anders

(2)

is in ieder geval duidelijk dat Dirck Sybrantsz, waarschijnlijk door het octrooi, op de hoogte was van de molen van Franck Jansz in Hoorn en deze ook gezien heeft. Dat Cornelis van Uitgeest op de hoogte was van deze paltrokmolens, zou later blijken uit een slimme manier om, wederom met een octrooi, alsnog zijn fortuin te vergaren.

Grootschalige uitrol van de paltrokmolens

Je zou zeggen dat, nu de paltrok tot wasdom was gekomen, de houtkopers en de timmerlieden van de scheepshellingen in Amsterdam en het Noorderkwartier in de rij stonden om de goedkoop gezaagde balken en planken af te nemen en dat grootschalige introductie van dit type molen slechts een kwestie van tijd was. Maar dat bleek een misvatting.

Het was Cornelis Cornelisz van Uitgeest die er voor zorgde dat dit voorlopig niet ging gebeuren. Nadat hij in 1595 zijn vlot-houtzaagmolen in Uitgeest te koop zette, begon hij een onderneming met twee Alkmaarders. Doel van deze onderneming was het oprichten en in bedrijf nemen van een bovenkruisende houtzaagmolen in Alkmaar. Cornelis was in deze overeenkomst verantwoordelijk voor de bouw van deze molen en zou de molenaar worden. De twee Alkmaarders werden eigenaar en zorgden voor financiering. Omdat Cornelis toen nog geen poorter van Alkmaar was – in Alkmaar mochten alleen de poorters (inwoners) een windmolen bezitten – staat deze houtzaagmolen op naam van twee investeerders, schipper Lubbert Jacobsz, poorter van Alkmaar en timmerman Jan Claesz die ook als eigenaar bij andere Alkmaarse molens betrokken was. Op 22 april 1596 verkocht Jan zijn

helft aan Lubbert. Begin 1595 verliet Cornelis zijn woonplaats Uitgeest, verhuisde met zijn gezin naar Alkmaar en bouwde aan het Zeglis deze nieuwe houtzaagmolen met krukas en zaagramen. Dit keer een bovenkruier, een molen met een vaststaand molenhuis en een op rollers draaiende kap met wiken. Zoets als de poldermolen die bijvoorbeeld in Schellinkhout staat.

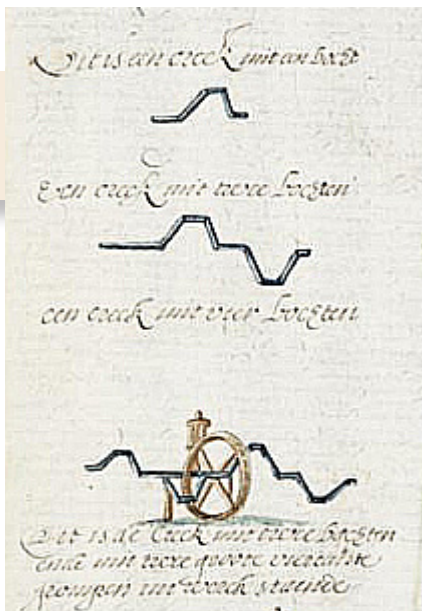
Op de kaart van Alkmaar van Cornelis Drebbel uit 1597 zien we de molen aan het Zeglis. De resten daarvan zijn onlangs bij archeologisch onderzoek teruggevonden.

Nadat de molen gebouwd was, zal van zijn molenaarschap weinig terecht zijn gekomen want de ene na de andere uitvinding zag het licht. Een oliemolen met kantstenen, de zo geheten 'kollergang', een verbeterde rosmolen en een voorloper van de centrifugaalpomp. En net zoals eerder het 'Juffertje' en zijn houtzaag-vlotmolen, werden ze allemaal voorzien van een octrooi waarmee naar verwachting geld kon worden verdiend aan degenen die zijn uitvinding(en) wilden nabouwen. Maar dat pakte anders uit, want al snel kwam de veel betere houtzaagmolen van Franck Jansz van Hoorn en wilde niemand meer betalen om een molen zoals het 'Juffertje' of de houtzaag-vlotmolen van Cornelis na te bouwen.

Ook Franck heeft weinig tot niets verdiend, want na zijn molen kwam de betere paltrok molen en had vrijwel niemand meer belangstelling om de standerzaagmolen van Franck uit Hoorn na te bouwen. Uitvinders konden zelf de hoogte van de octrooivergoeding bepalen en mocht er iemand zijn die de uitvinding zonder betaling toch nabouwde, dan volgde er een forse boete en werd het instrument (bijv. de houtzaagmolen) in beslag genomen. De tekst uit het octrooi is daarover duidelijk; '*... Kunst, Maniere of Inventie binnen den tyd van tien jaaren eerstkoomende by iemanden in den selven Lande nagemaakt of gebruikt sal moogen worden, ook in andere Landen gemaakt zynde, dan met wille, oorlof en believen van den voornoemden Suppliant, alles op verbeurte van twee honderd ponden van veertig grooten het pond, ende van den Instrumente die in het geheel of deel daar na gemaakt of gecontrefeit sullen moogen weesen ...*'.

Door ervaring wijs geworden snapte Cornelis natuurlijk ook wel dat een octrooi voor een hele molen meteen waardeloos was, als er iets nieuws en beter kwam. Wat alle houtzaagmolens en ook sommige industriemolens echter gemeen hebben is de krukas. Zonder krukas geen houtzaagmolen. En wat deed die slimmerik? Hij isoleerde de

Kaart Alkmaar, Cornelis Drebbel, 1597

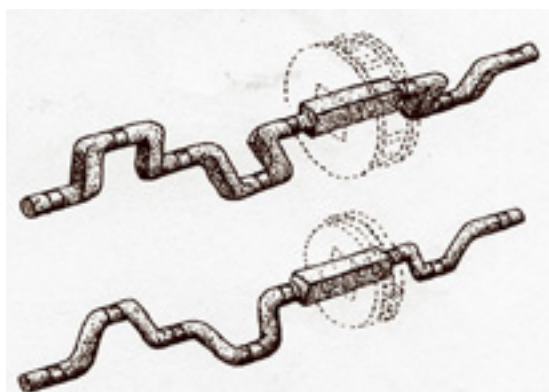
Octrooitekening
december 1597 van
"Creck mit (1-2-4)
bogten"

krukas uit het ontwerp en vroeg voor de krukas een apart octrooi 'Besondere creckwerck van ijser of hout, met één, twee, drie ende meer bochten naer gelegentheijt, voor desen tijdt noijt in andere landen, nochte in dezen gesien'. Cornelis Cornelisz en 'Noijt gesien' (nooit gezien)? In de molen van Franck Jansz van Hoorn zat in 1595 al een krukas met meerdere bochten.

Gewoon ordinaar jatwerk dus.

We zullen later zien dat hij het zelf niet tolereerde dat iemand zonder zijn toestemming gebruikt maakte van zijn uitvindingen. Maar hij kwam er mee weg en kreeg dit octrooi op 6 december 1597 van de Staten van Holland en Westfriesland voor een periode van 10 jaar. In het rechtsgebied van de Staten zouden 10 jaar lang alle molens met een krukas een door Cornelis te bepalen bedrag moeten betalen eer zij aan de bouw van zo'n molen mochten beginnen. Een fortuin gloorde aan de horizon!

Op de octrooitekening is te zien dat de krukken of bochten in één vlak liggen. Weliswaar onderling 180° verschoven (onder en boven,) maar de gekozen constructie heeft een behoorlijke onbalans. Vooral bij zware belasting en veel aandrijfkraft (veel wind) en ook nog hoog in de molen leidt dit tot trillingen en een snelle slijtage van de (assen) constructie. Cornelis zou Cornelis niet zijn als hij deze onvolkomenheid niet zou herkennen en kwam in 1600 met een, zoals we dat nu zeggen, 'update'. Een krukas met meerdere krukken of bochten die gelijkmatig over de cirkel verdeeld zijn. Dat levert een veel beter evenwicht tussen krachten en belasting op. Hij schreef hierover in zijn octrooi van 16 april 1600 '.....in alderlei molens kan worden toegepast....' en '.... met groote lichtigheit van den crenckwerck....'

Voorbeelden van
krukas

In geval er iemand in een ander rechtsgebied dan de Staten van Holland en Westfriesland van zijn vinding wilde profiteren, vroeg (en kreeg) hij in 1600 ook bij de Staten van Utrecht octrooi voor zijn laatste uitvinding. Blijkbaar werd er in Utrecht geprofiteerd van zijn uitvinding zonder toestemming en vergoeding aan Cornelis, want hij schrijft in zijn octrooi 'het notoor ende eenen yegelyck kenlyck is, dat die mensen huylendaechs clouck ende practiserende syn om malcander haer neringe t'ondercruypen'.

Met dit octrooi was ook in Utrecht de uitweg van het 'onderkruipen' voortaan afgesloten.

In zijn allereerste octrooi noemde Cornelis Cornelisz van Uitgeest zich '... die wesende een schamel huysman, met wijff ende kijnderen belast...'. Nu, terugkijkend op zijn leven en inventies, is hij bepaald niet schamel. Eerder man met ideeën, een technicus en bovenal een handige zakenman.

Alhoewel, dat laatste moet worden toegeschreven aan zijn zwager Dirk Pietersz met wie hij vanaf het begin van de bouw van 't Juffertje intensief heeft samengewerkt en die zich bezig hield met het commerciële deel van hun onderneming. De vrouw van Cornelis, Trijn Pieters, kon er trouwens ook wat van. Nadat Cornelis was overleden, vroeg ze in 1607 verlenging aan van het octrooi 'Besonder Creckwerck'. Voor die tijd een volstrekt ongebruikelijke gang van zaken dat de echtgenote van de octrooi-eigenaar verlenging vroeg, maar het werd verleend en voor een tijdje waren de inkomsten in huize Van Uitgeest weer veilig gesteld.

Verdere ontwikkeling en uitrol van de paltrok houtzaagmolens

De eerste paltrok-houtzaagmolen werd in 1600 in Assendelft gebouwd (molendatabase.org onder nummer 3131), maar pas toen de octrooien van Cornelis niet meer geldig waren kon een grootschalige uitrol van de paltrokmolen beginnen. In 1630 stonden in de Zaanstreek 53, in Medemblik 4 en in Hoorn 11 paltrokmolens. Hoorn was daarmee als eerste in de wereld een echte industriële houtzaagstad geworden en kon in de eigen behoefte aan gezaagd hout voorzien. Waar voorheen de houtzagers een maand nodig hadden om van een boom planken te zagen, was die klus met de paltrokmolen met 6 tot 8 uur wel geklaard. Een versnelling in tijd van maar liefst 30 keer.

Op de kaart van voor geheel West-Friesland, uit 1655 van Johannes Dou, die hier deels wordt

getoond, zijn de gebieden in Hoorn waar de paltrok-houtzaagmolens stonden, omcirkeld. Het einde van de Koepoortsweg liep in die tijd door tot ergens in de huidige Risdammerhout. Het veldwerk voor deze kaart is tussen 1651 en 1654 verricht.

Het effect van handzagen naar mechanisch zagen was ongekend. Binnen 8 tot 10 maanden waren 2000 tot 3000 bomen gezaagd en werd een schip, van kiel tot mast, afgebouwd en kon aan de reis worden begonnen. En dat keer 20 voor alle Hoornse schepen in een jaar. In Hoorn waren geen grote aantallen handzagers meer nodig en verdween dit beroep rond 1620 waarmee ook de titel van dit artikel 'Hoe de houtzagers uit Hoorn verdwenen' is verklaard.

In 1630 waren er in Hoorn 18 scheepswerven,

Deel van kaart van Johannes Dou, 1655, omcirkeld plaatsen waar paltrokmolens stonden

wind, altijd wel een plaatsje aan het water voor de paltrok-houtzaagmolen en voldoende beschikbaar kapitaal, groeide de Zaanstreek uit tot het eerste industriegebied ter wereld.

Het bekende verhaal dat de Zaanse molenindustrie zo omvangrijk kon worden door verzet van het Gilde van handzagers in Amsterdam is onzin.

Door beschikbaarheid van veel goedkope grond direct aan het water, vrije wind, goedkope arbeidskrachten en vlak bij Amsterdam, kozen de molenbouwers massaal voor de Zaanstreek en dus niet door verzet van het houtzagersgilde in Amsterdam. In de eerste helft van de 17^e eeuw kwam de bouw van de Jordaan op gang er werd de vraag naar gezaagd Zaanse hout ongekend groot. Rond 1650 stonden er in de Zaanstreek zo'n kleine 700 windmolens waarvan 53 houtzaagmolens. Het bedrag voor de bouw van al die molens kon onmogelijk door de molenaar/eigenaar worden opgebracht, maar door gebruik te maken van de

Molenkaart Zaanstreek

6 mastenmakersswerven en 7 lijnbanen. Ook in Zaandam werden in groten getale schepen gebouwd die, anders dan gebruik van eikenhout in Hoorn, ook voor de spanten en scheepshuid grenen- en vurenhout gebruikten. Deze schepen waren lichter en goedkoper maar gingen minder lang mee. Met hulp van Zaanse molenbouwers nam ook ten zuiden van Amsterdam (Delft, Maze (Rotterdam) de houtzaagmolen het werk van de handzagers over. Door goedkope grond en arbeidskrachten, vrije

Kopergravure van Hoorn 1640. Collectie Westfries Museum. Uiterst links, achter de dijk, zijn 5 windmolens te zien waarvan 3 paltrok-houtzaagmolens

uitgifte van een partendeel, kwam de financiering moeiteloos rond.

Financiering en partendeel

In de noordelijke Nederlanden zien we al in de eerste helft van de 15^e eeuw een financieringsvorm opduiken met meerdere investeerders die allen voor een deel eigenaar zijn van een schip. Niet alleen werd hiermee bereikt dat het risico van verlies werd gedeeld en daarmee dus beperkt, maar ook dat het totale investeringsbedrag sneller beschikbaar kwam. In de 16^e eeuw werd het een gebruikelijke financieringsvorm voor scheepsbouw, die geformaliseerd werd door de oprichting van een partenrederij. Een vorm die, min of meer, overeenkomt met het huidige vennootschap.

Ook in Westfriesland was het in de 16^e en 17^e eeuw een veel voorkomende vorm van financiering, zoals bijvoorbeeld in Wijdenes, waar omstreeks 1560 het merendeel van de dorpingen een partendeel in de scheepvaart had. In Enkhuizen beleefde deze vorm van financiering een hoogtepunt met wellicht het grootste aantal deelnemers ooit. Door een natuurwonder, zo zei men, zat eind 16^e eeuw de Zuiderzee vol met haring. In het water bij Enkhuizen zelfs zo veel dat een vissersmand al voldoende was om de haring uit het water te scheppen. Om ook de rest van de rijke buit binnen te halen waren veel vissersschepen nodig. Omdat contant geld voor een heel schip voor velen een probleem was nam men een part. De een betaalde voor de kiel, de ander voor het zeil, weer een ander voor het roer enz. Op die manier kwam de financiering van een vissersschip snel rond en kon de scheepsbouwer aan de slag. De winst werd uitgekeerd overeenkomstig het gekochte partendeel. Van dienstbode tot dominee en van slager tot timmerman, vrijwel iedereen had wel een part in de Enkhuizer vissersvloot, waarmee Enkhuizen, na de val van Antwerpen, enige tijd per hoofd van de bevolking de rijkste stad ter wereld

Gevelsteen in
voorgevel Bocht 2
Enkhuizen

was. Het is niet voor niets dat de drie haringen in het wapen van Enkhuizen kroontjes hebben. In 1602 gebruikte de VOC dit systeem eveneens voor het ophalen van kapitaal, maakte de certificaten verhandelbaar en werden het, tot op de dag van vandaag, aandelen.

Op deze manier kwam met het partendeel ook voldoende geld op tafel om in korte tijd de houtzaagmolens in Hoorn te kunnen bouwen. De kopers van dit partendeel waren belanghebbenden zoals houtinkopers, bouwers van schepen en kooplieden. Soms had de molenaar zelf ook een partendeel en in andere gevallen werd een molenaar in dienst genomen. Net zoals in Enkhuizen hadden ze hun investering met winst al op korte termijn terug. Voor de bouw van houtzaagmolens en andere industriemolens in de Zaanstreek werd op dezelfde wijze voldoende kapitaal opgehaald om al die honderden en honderden windmolens te kunnen bouwen. Ook tegenwoordig wordt deze vorm van financiering nog gebruikt, maar noemen we het nu 'crowd funding'.

Herstelvermogen van de scheepsbouw

Na afloop van de tweede Engels-Nederlandse oorlog zien we hoe ongekend groot en effectief de scheepsbouwindustrie in Holland met de houtzaagmolens, de scheepsbouwers, de logistiek en de aanvoer van hout was geworden.

Holmes Bonfire (2^e Engelse oorlog 1666)

In afwachting van vertrek voor handel in de Oostzeelanden lagen er in augustus 1666 op de Vlieree, het water tussen Stavoren en Vlieland, zo'n 150 schepen van de Oostzeevloot. Het grootste deel van deze vloot bestond uit Hoornse schepen. Feyken Rijp schrijft daarover '*... want daar was niet een Stad in gantsch Holland, welke meer Schepen by dese vloot had leggen als wel de Stadt Hoorn!*'.

De Generale Staten onderkende het gevaar van zo'n grote concentratie schepen met een waarde van (nu) meer dan 120 à 200 miljoen euro en had opdracht gegeven naar de haven van oorsprong terug te keren. De schippers en kooplieden meenden echter dat het zo'n vaart niet zou lopen en bleven op hun plaats.

Op 19 augustus verscheen er plotseling een grote Engelse oorlogsvloot onder leiding van Robert Holmes. De Nederlandse kapitein Laurens Heemskerck, die wraak wilde voor zijn ter dood veroordeling wegens desertie, had de Engelse vloot de weg gewezen door de nauwe zeeweg tussen de eilanden en over de Zuiderzee. Op 19 en 20

Willem van de Velde de Oudere: De vernietiging van de Hollandse handelsvloot bij Terschelling door de Britse admiraal Robert Holmes Bonfire; Royal Collection Trust

augustus viel Holmes aan en stak met branders een groot deel van de Oostzeevloot in brand. 15 schepen konden ontkomen, de rest zonk. Meer dan 2000 zeelieden kwamen hierbij om. West-Terschelling werd in brand gestoken en de bevolking vermoord.

Een kleine maand later brak er een 4 dagen durende brand uit in Londen die een groot deel van de stad verwoestte. Feyken Rijp meende dat de vonken van de branden op West-Terschelling en de Oostzeevloot als straf voor deze laffe aanval de brand in Londen hadden veroorzaakt, want hij schrijft daarover *'Maar hoe de Vonken daar van, na Londen syn overgewaait, en die magtige Stad als in een Zee van gloed stond te branden, eer noch een Maand na dit brandstigten verlopen was, is meen ik, de Christen Wereld genoegzaam kenbaar'*.

Echter, binnen één jaar waren de 135 verloren gegane schepen vervangen door nieuwe en was de gehele Oostzeevloot, met daarin voor het merendeel Hoonse schepen, weer klaar om uit te varen. Een bewijs van grootschalige industriële toepassing met de houtzaagmolen in de hoofdrol.

Onbedoelde hulp van de Engelsen.

Sir Walter Raleigh had in Engeland eerder al bekend gemaakt dat de Hollanders meer schepen hadden dan alle andere christelijke naties tezamen. Onbedoeld hebben de Engelsen zelf meegewerkt aan de enorme overmacht aan Hollandse schepen. De Engelsen deden over de bouw van een schip vijf keer langer dan de Hollanders. Een Engels schip bleef weliswaar twee keer langer in de vaart, maar men zag al gauw in dat de productie van Engelse schepen snel omhoog moest en dan kom je links of rechtsom bij de houtzaagmolen terecht.

In 1663 werd in Engeland de eerste houtzaagmolen

op windkracht gebouwd, nota bene door een Hollander. Die molen is meteen na de bouw verwoest door timmerlieden en handzagers, die de molen als geducht gevaar voor hun werkgelegenheid zagen. In Engeland legde men zich neer bij deze situatie en het heeft uiteindelijk 104 (!) jaar geduurd voordat een nieuwe poging werd ondernomen. Pas in 1768 bouwde de Engelse James Stansfield weer een houtzaagmolen met de kennis, die hij in Holland had opgedaan. Ook deze molen werd door handzagers vernield, maar na herbouw werd het verzet opgegeven en kon deze molen in bedrijf worden gesteld.

Doorbraak van de bovenkruier.

Na 1650 werd voor het zagen van hout steeds meer de zogeheten bovenkruier gebruikt. Een houten windmolen met een meerhoekig vaststaand molenhuis met daarop een draibare kap met wieken. Dit systeem werd al veel eerder gebruikt in stenen torenmolens, zoals bijvoorbeeld in Huissen waar in de periode 1373/1386 een stenen torenmolen stond met draibare kap. In tegenstelling tot de paltrok molen, waar de windrichting bepaalt op welke plaats de bomen moeten worden aangevoerd, kent deze bovenkruier een vaste plaats voor toe- en afvoer van hout. Een grote verbetering voor de molenaar, want de molen was groot en krachtig genoeg om het werk van twee of drie paltrokmolens over te nemen. Dankzij het krabbelrad konden meerdere bomen gelijktijdig worden gezaagd.

Terwijl in andere industrieën de bovenkruiers al volop gebruikt werden voor de productie van hennep, vollen, olie, verfhout en papier, werd in de houtzaagindustrie tot 1650 slechts mondjesmaat gebruik gemaakt van de bovenkruier.

In Alkmaar gebruikte Cornelis Cornelisz van

Tekening bovenkruier houtzaagmolen De Swaan, Westfries Archief

Uitgeest in 1595 dit type molen als eerste voor houtzagen (zie eerder). De eerste houten bovenkruier zou in 1573 zijn gebouwd door een Vlaming. Volgens Sebastiaan Centen '... vond omtrent het jaar 1573 een Vlaming de konst, om draaiende kappen te maken, die men naar

alle Winden kon omdrayen, gelyk thans noch in gebruik is.' en hij verwijst daarbij naar D. Burger van Schoorels Chronyk van Medemblik, pag. 134-135. Dat blijkt niet juist want 40 jaar eerder, in 1532-1533, werden in Alkmaar twee Brantgen Heinemolens gebouwd door drie timmerlieden van eigen bodem en zij waren daarmee de eersten die houten bovenkruiers bouwden. In 1565 werd in Alkmaar de achtkantige Geestmolen gebouwd, die de Geestmolenpolder van de Egmondermeer bemaalde en daar nog steeds staat.

De Vlaming die bedoeld werd, is Lief (Lieve) Jansz Andries van Moerbeek, die uit Moerbeek moest vluchten, omdat de Bloedraad hem op de hielen zat. Hij nam op die vlucht niet alleen z'n huisboedel mee, maar ook een complete (gedemonteerde) molen en streek neer in Alkmaar. Zijn molen was een standerdmolen die opgenomen is www.molendatabase.org onder nummer 1407.

Ten onrechte wordt hij gezien als de uitvinder van de bovenkruier. Wel heeft hij de staartkruiging van de standerdmolen voor het eerst toegepast op de bovenkruier. Daarmee kan de molen vanaf de buitenkant in de wind worden gedraaid.

Ook in Hoorn werden de paltrok houtzaagmolens langzamerhand vervangen door bovenkruierende houtzaagmolens. Aan het einde van de Koepoortsweg (nu Risdammerhout) werd in 1671 zaagmolens de Swaan gebouwd en één voor één verdwenen daarna de paltrokmolens in die omgeving. Tegen het einde van de 17e eeuw werd de vraag naar gezaagd hout minder en minder. Er werden amper nog schepen gebouwd en de stadsuitbreiding kwam ook tot stilstand. De teloorgang in Hoorn was ingezet. De

overbodige houtzaagmolens werden gesloopt. Het tijdperk van de stoommachine kwam en daarna de elektrificatie en uiteindelijk stonden er in Hoorn nog twee houtzaagmolens op het Visserseiland. Na houtzaagmolen De Halm verdween in 1924 de Rob uit het Hoornse stadsbeeld. Het einde van een tijdperk.

De Gouden Eeuw en de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden als wereldmacht? Zonder de houtzaagmolen op windkracht was dit allemaal niet mogelijk geweest.

Naschrift

Ten onrechte wordt ervanuit gegaan dat de eerste industriële revolutie (stoomkracht) omstreeks 1750 in Engeland plaatsvond. Die begon echter al zo'n 150 jaar eerder in de driehoek Alkmaar, Zaanstreek en Hoorn. Alkmaar, onbetwist de plaats waar de ontwikkeling van poldermolen naar industriemolen plaatsvond, de Zaanstreek voor de grootschalige toepassing van industriemolens op het platteland, in en rond Hoorn voor de toepassing in het stedelijk gebied.

In de tientallen jaren daarna werden overal in de Republiek windmolens gebouwd die, midden 17^e eeuw, met 3.000 windmolens een gezamenlijk vermogen hadden van 18.000 kilowatt (kW), wat ongeveer gelijk is aan het werk van 300.000 mannen. In de 19^e eeuw was dat aantal zelfs opgelopen naar 9.000 windmolens. Zonder deze windmolens zouden bij vergelijkbaar werk, voor bijna hetzelfde resultaat, bijna 1 miljoen mannen aan de slag moeten.

Opmerking

Daar waar ik Holland, de Republiek, de Nederlanden enz. schrijf, bedoel ik: de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

Met dank aan Jaap Kamphuis, Christiaan Schrickx en Diana van den Hoogen voor hun aanvullingen en verbeteringen. Speciale dank aan Jennie Monen voor de aquarel van de houtzaagmolen van Franck Jansz van Hoorn, waarmee dit tweede deel aanving. Voor noten en bronnen: zie website Oud Hoorn.

Houtzaagmolens Rob en De Halm op het Visserseiland, Aquarel

SCHENKINGEN AAN OUD HOORN

Christ Stoffelen

Het documentatiecentrum van de Vereniging Oud Hoorn is meer dan 25 jaar het domein geweest van Christ Stoffelen. Op excellente wijze heeft Christ in die jaren niet alleen zorg gedragen voor het documenteren van de omvangrijke boekenverzameling, maar ook is hij er in geslaagd om de verzameling telkens uit te breiden met (vooral) veilingaankopen. Christ had ook goede connecties met enkele antiquaren, die hem op de hoogte hielden van interessante aanbiedingen. De boekenverzameling van Oud Hoorn is mede door hem in de afgelopen jaren flink toegenomen. Helaas heeft hij door verhuizing zijn werk moeten neerleggen.

Schenkeningen

Het vertrek van Christ Stoffelen betekent niet dat het aanbieden van boeken of gedeeltelijke verzamelingen aan Oud Hoorn is gestopt. Integendeel, ook de afgelopen periode kwamen er weer een aantal interessante schenkingen binnen. Zo ook een mooie collectie boeken van de in 2016 overleden Gerard Beemsterboer. Gerard was een vertrouwd gezicht binnen de vereniging. Altijd bezig op organisatorisch terrein en met het aandragen van ideeën voor nieuwe wandelingen en lezingen. En natuurlijk in zijn rol van kundige gids. Zijn liefde voor Hoorn en zijn geschiedenis werd nog eens bevestigd bij het doornemen van de boeken die hij in de loop der jaren verzamelde. Een uitgebreide collectie van meer dan 150 boeken werd onlangs via zijn dochter Nicole aan Oud Hoorn geschonken. Daarbij is een aantal pareltjes. Zoals 'De Beknopte geschiedenis der Stad Hoorn en van de Grote Kerk (1839)'. Maar ook de 'Nieuwe Kroniek van Hoorn 1891'. En het in eigen beheer beperkt uitgegeven 'Toen was ik Greetje van Hoorn....nu Gré Visser'. Een autobiografie van de vrouw die in de Tweede Wereldoorlog veel mensen hielp met onderduiken in Hoorn. Alles bij elkaar een welkome aanvulling op onze winkelvoorraad. Marda Molenaar schonk Oud Hoorn een serie interessante documenten. Haar man, Klaas Molenaar, was actief in het vastleggen van de geschiedenis van Hoorn. Zo verscheen er in 1994 een artikel van zijn hand in de uitgave West-Friesland Oud & Nieuw, van het Westfries Genootschap over de families Fonk en Kolder met de titel 'Van ijssalon De Foko tot horecabedrijf De Oude Rosmolen'. Dit verhaal is terug te lezen op de website van Oud Hoorn onder de rubriek 'Verhalen over Hoorn'. De geschonken items: een

aantal jaargangen 'Eigen Koker', de schoolkrant van het toenmalig Werenfridus Lyceum van eind jaren '50. En – heel bijzonder – een dichtbundel van A.G.J. Erfstemeijer, docent Nederlands die toezicht hield op de redactie van 'Eigen Koker'. Ook bijzonder: een stapel getypte velletjes bestaande uit programma rondwandelingen, routebeschrijving en toelichting op routebeschrijving, vastgelegd aan het begin van de gidsenwerkgroep zo'n 43 jaar geleden.

Prentbriefkaarten

Een andere belangwekkende gift kwam van Els Kwakkenbos-Smorenburg uit Driebergen. Haar moeder Truus Smorenburg-Haring woonde in de jaren zestig en zeventig aan de Veenenlaan en heeft veel over Hoorn verzameld. En inmiddels is dus een deel van haar verzameling bij Oud Hoorn terechtgekomen. Zoals een schoenendoos vol prentbriefkaarten. De redacteuren van de Beeldbank gaan ermee aan de slag. En wat te denken van een verzameling van maar liefst 200 suikerzakjes van alleen maar Hoornse horecazaken, bedrijven en instanties. Verder ook een kwartetspel over Hoorn (nu te zien op de site bij [Stadshistorie>Advertenties>Bron – kwartetspel en reclame divers](#)). De schenking omvatte ook twee plakboeken met krantenknipsels etc. (verzameld onder het motto 'als het maar over Hoorn gaat'). Ook bij deze schenking een aantal familiefoto's van Ursem. Bij Oud Hoorn was niet te achterhalen van welke familie Ursem, dus nu wordt verder gezocht in West-Friesland. Laatste opmerkelijk onderdeel van deze schenking is een brief uit 1760 van C. Bloem, Az Houtkooper Hoorn. In de in blinddruk uitgevoerde naam staat echter de letter u uit Houtkooper op zijn kop, hetgeen het merkwaardige beroep van Hontkooper oplevert.

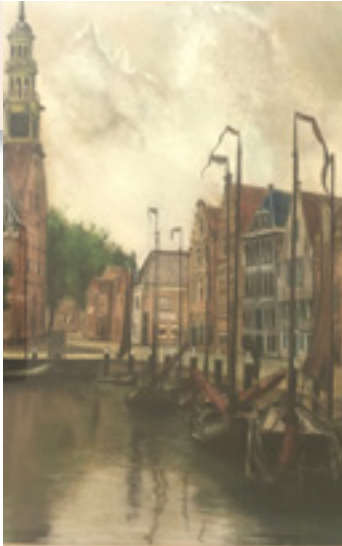
Handgeschreven werkstuk

Een uniek handgeschreven werkstuk van maar liefst 78 pagina's kreeg Oud Hoorn van Piet Stam.

**Gerard Beemsterboer
als gids van Oud Hoorn**

**Uit legaat van
mevrouw Wit**

Schenking Ton Druif

Het is gemaakt door zijn zus Truus Bijlsma-Stam voor haar 'opleiding tot schooljuffrouw' bij de nonnen in Bergen. Zij maakte in de jaren 1953-1957 het werkstuk over Hoorn. Truus beschrijft de wetenswaardigheden van openbare gebouwen, kerken, verdedigingswerken, woon- en pakhuizen op een geheel eigen manier en in het ronde handschrift van haar tijd. Het werkstuk is verluchtigd met veel foto's.

Tenslotte is nog een schenking van Pierre Janssens en Ine Bertens vermeldenswaard. Twee dozen vol. Met als letterlijk zwaarwichtige uitschieter 'Huizen in Nederland'. Dit vierdelige werk is een architectuurhistorische verkenning aan de hand van het bezit van de Vereniging Hendrick de Keyser. Samengesteld onder andere door dr. ir. Henk Zantkuijl, het latere monumentengeweten van Hoorn. In het deel Friesland en Holland veel aandacht ook voor Hoornse panden. De andere delen behandelen Amsterdam, Zeeland/Zuid-Holland en Utrecht/Brabant/oostelijke provincies.

De heer en mevrouw
Horst en bestuurslid
Jan Haring

Dienstjubiläum

Bij zijn 25-jarige dienstjubiläum bij het Kadaster kreeg Epko Horst in 1988 een mooie aquarel van het pand Grote Oost 26. In dit pand, tegenwoordig vooral bekend als Villa Alewijn, was van 1875 tot 1965 het Kadaster gevestigd. De aquarel is gemaakt door Klaas Spaan uit Enkhuizen. De nu in Ommen wonende Epko Horst vond, dat de aquarel eigenlijk in Hoorn thuishoorde. En dus overhandigde hij de aquarel op 28 mei van dit jaar aan bestuurslid Jan Haring.

Uit een legaat van mevr. Wit-Dobbe kreeg Oud Hoorn een collectie schilderijen en aquarellen. Verschillende stadsbeelden zijn herkenbaar in beeld gebracht. Waar Oud Hoorn zich op het standpunt stelt 'geen museum te zijn', wordt het wel van belang geacht om historische beelden van Hoorn te bewaren. En op gezette tijden ook te

laten zien. De wisselende exposities met Hoornse stadsgezichten in de Kerkmeijerzaal zijn daar een succesvol voorbeeld van.

Uit de nalatenschap van Maarten en Martie Druif kreeg Oud Hoorn van zoon Ton Druif eveneens een schilderij, voorstellende de Hoofdtoren met de Veermanskade. Speciaal bedoeld voor één van de komende exposities met stadsgezichten, zo lichtte Ton toe.

Eindstation Auschwitz

In het vorige Kwartaalblad las u over 'Eindstation Auschwitz' van Eddy de Wind. Het boek dat driekwart eeuw onopgemerkt is gebleven, kwam dit jaar opnieuw uit. In het bevrijdingsnummer van ons blad werden in het artikel over Drieboomlaan 19 de namen van Lotte Wald en Heini Spittel genoemd. Henk de Rooij schonk Oud Hoorn een exemplaar van die eerste druk uit 1946, alsmede 'Terug uit de Hel van Buchenwald', van K.R. van Staal, dat al in mei 1945 uitkwam.

Gezocht: documentalist

Oud Hoorn streeft er naar om in het documentatiecentrum een boekenverzameling te hebben met zoveel mogelijk uitgaven die direct of indirect betrekking hebben op Hoorn. Van deze verzameling wordt een digitale administratie bijgehouden die voor geïnteresseerden te raadplegen is. Uitbreiding van de verzameling kan plaatsvinden door aankoop van nieuwe, recente of oude uitgaven, door ontvangst van presentexemplaren of schenking.

Regelmatig worden boeken, tijdschriften en documenten aangeboden die op bruikbaarheid getoetst en, indien nuttig, gecatalogiseerd en op een juiste manier opgeslagen moeten worden. Het bestuur is op zoek naar een vrijwilliger, die de functie van documentalist op een goede manier kan invullen. Is dat iets voor u en wilt u nadere informatie neem dan svp contact op met Jan Haring via beheeroip@oudhoorn.nl

STADSBEELD

restauraties, wijzigingen en verval

JAAP VAN DER HOUT

Een parel voor Hoorn

Een klein winkelpandje aan het Grote Noord 75 met een gevelbreedte van slechts 4,5 meter is de nieuwe Parel voor Hoorn. In de architectenwereld hoor je soms de opvatting dat elke architect zijn eigen visie op een binnenstedelijke gevel moet kunnen loslaten. Het is echter niet iedereen gegeven om een hoogwaardige moderne gevel in een historisch stadsgezicht te ontwerpen. Als een modern ontwerp te hoog gegrepen is kan beter worden teruggegrepen naar de oude waarden van het historiserend bouwen. Op zich is dat voor menig architect al moeilijk genoeg. In dit geval heeft de eigenaar ervoor gekozen om samen met de afdeling Erfgoed van de gemeente Hoorn een voorgevel te ontwikkelen die sterk overeenkomt met de gevel uit het midden van de vorige eeuw. Het is niet spectaculair, sommigen noemen het kneuterig, maar het ziet er geweldig uit. Menigeen roept nu: hadden we maar meer van dergelijke initiatieven.

Grote Noord 75
anno 2019

Grote Noord 75
anno ca. 1905 en anno
2020

Brouwerijsteeg 1

Het realiseren van een dakopbouw op het rechter dakvlak, een dakkapel op het linker dakvlak en een gevelopening in de linker zijgevel van een hoekwoning. De dakkapel ligt slechts 1 meter terug ten opzichte van de voorgevel in plaats van de voorgeschreven 3 meter. Toch kan de commissie zich vinden in de voorgestelde dakkapel, het opschuiven van de dakkapel heeft geen meerwaarde.

Commandeur Ravenstraat

Intermaris wil 28 woningen verduurzamen. De kap wordt geïsoleerd en komt daardoor 20 cm omhoog, de kozijnen en dakramen worden vervangen. De gevels worden nageïsoleerd, de daken krijgen keramische dakpannen en de kopgevels kantpannen. De monumentencommissie wil de schoorstenen behouden.

Dorpsstraat 318 Christo in Zwaag

De stolpboerderij (gemeentelijk monument) was reeds bouwvallig, door een storm is een deel van het dak ingestort en ook intern is er veel schade door houtrot en zwam. Na de storm is de stolpboerderij ontmanteld, de kap is verwijderd, het dubbel vierkant en de buitengevels zijn behouden gebleven. Ter bescherming is het vierkant vervolgens ingepakt op de wijze die wij kennen van de beroemde, onlangs overleden inpak-kunstenaar Christo. De voorgevel wordt hersteld, aan de achterzijde wordt ter breedte van het dubbel vierkant een hap uit het volume genomen. De door de storm uitgeslagen hoek wordt onderdeel van de geschiedenis in de vorm van een glazen hoek, bekleed met lamellen. De commissie is positief, maar acht de ingreep aan de achterzijde te fors, tevens vraagt zij aandacht voor de stalramen in de rechterzijgevel.

Draafsingel 43

Het plaatsen van zonnepanelen op het linker dakvlak van een gemeentelijk monument. In de Welstandsnota 2017 staat dat zonnepanelen op monumenten zijn toegestaan, mits niet zichtbaar vanaf de openbare ruimte. Dit dakvlak is echter goed zichtbaar.

Grote Oost 60 - Oosterkerk

De Stichting Oosterkerk wil het blanco glas-in-loodraam in het westtransept langs de Oosterkerksteeg vervangen door een glas-in-loodraam met een ontwerp van de kunstenaar Joost

Swarte, dat de geschiedenis van Hoorn en West-Friesland verbeeldt. Swarte is een bekende Nederlands striptekenaar en grafisch ontwerper met een kenmerkende stijl. Volgens de monumentencommissie is de huidige lichtinval bepalend voor de beleving van het interieur van de Oosterkerk en het aanschijnen van het admiraliteitsvenster in het oostelijk transept. Het kleurrijke

ontwerp van Swarte doet volgens de commissie afbreuk aan de samenhang, lichtinval en belevingswaarde van de kerk. Een meer bescheiden ontwerp acht de commissie passender. Het stichtingsbestuur heeft inmiddels het plan aangepast, de lichttoetreding in de kerk door het nieuwe raam wordt vergelijkbaar met die van het huidige raam. In het nieuwe ontwerp zijn de gebruikte kleuren lichter en beslaan een kleiner oppervlak. Een aantal essentiële elementen in de vertelling wordt aangegeven met kleuraccenten. Een uitgewerkt plan is in de maak. In de geledingen van Oud Hoorn vinden velen het jammer dat het aanvankelijke kleurrijke ontwerp van Joost Swarte vooralsnog de eindstreep niet heeft gehaald. Het is een eigentijds verhalend raam en het staat daarmee in een lange traditie van kerkramen. Het ontwerp en de kleurvoering wordt door de voorstanders als ondergeschikt, terughoudend en evenwichtig ervaren.

Grote Oost 132

Vereniging Hendrick de Keyser gaat bij dit rijksmonument asbest saneren en het dak isoleren. De bestaande dakpannen worden teruggeplaatst. De golving in het dakvlak is tijdens een verbouwing in 1997 al uitgevlakt.

Grote Noord 39

De aanvrager wil op het linker- en rechterdakvlak van dit beeldbepalende

pand dakkapellen aanbrengen. De commissie heeft bezwaar tegen het optrekken van de achtergevel. Daardoor verandert het kenmerkende daklandschap van de binnenstad.

Grote Noord 77

Bij dit beeldbepalend pand wordt het asbest dakbeschot vervangen door 'underlayment platen' en worden de dakpannen vervangen. De daken worden aan de binnenzijde geïsoleerd. De commissie adviseert de oude dakpannen zoveel mogelijk opnieuw te gebruiken.

Keern 33-35

In het voormalige Rijkslandbouwproefstation (gemeentelijk monument) worden 23 of 24 appartementen gebouwd. Het pand

wordt voorzien van een nieuwe indeling en de gevel aan de Provinciale Weg wordt geïsoleerd. Aan de buitenzijde verandert er weinig, alleen bij de laagbouw wordt een dakkapel vergroot en worden enkele dakramen geplaatst. De commissie wil meewerken, maar wil weten waar de ingrepen de monumentale waarden van het pand raken.

Koepoortsweg 5

Het betreft het plaatsen van een negenruitsvenster op de oorspronkelijke plaats in de voorgevel van een gemeentelijk monument. De monumentencommissie heeft waardering voor het plan.

Lange Kerkstraat 18-20

Op de begane grond, achter de winkel en op de verdieping worden twee appartementen gemaakt. Hiertoe wordt de kap opgetrokken en verlengd naar achteren. De ontsluiting van de appartementen zit aan 't Glop. De voorgevel wordt niet gewijzigd.

Nieuwsteeg 20

Het betreft het wijzigen van de pui, het plaatsen van dakkapellen, het vergroten van de uitbouw aan de achterzijde en het splitsen van het pand. De commissie is positief maar wil weten of de kap van dit beeldbepalend pand historische waarde heeft.

Venidse 2

De bestaande bebouwing is één bouwlaag en een kap, het voorstel is nieuwbouw met twee bouwlagen en een kap. In een eerder stadium heeft de monumentencommissie negatief geadviseerd omdat het plan onvoldoende aansloot bij het historische kader van het beschermde stadsgezicht en ook niet bij het naastgelegen lage pand. Dit advies heeft het college niet overgenomen. Het aanvankelijke plan is doorontwikkeld tot een gedegen ontwerp. De kijker mag t.z.t. beoordelen of zij het passend vinden.

Westerblokker 39 Barmhartige Samaritaan

Vereniging Hendrick de Keyser vervangt bij stolpboerderij, de Barmhartige Samaritaan, (rijksmonument) de rieten kap, met uitzondering van het gedeelte boven de woonvertrekken. Daar zal om aan de brandwerendheidseisen te

voldoen een zogenaamd schroefdak gemonteerd worden. De commissie vraagt aandacht voor het behoud van de welving in het dak en voor condensatieproblemen die kunnen optreden op de overgang naar het schroefdak.

VERLEDEN & HEDEN

WILLY WIGGELAAR

Volière

Een volière aan het Vestplantsoentje, wat een leuk idee. Klaas Bergsma neemt, samen met zijn vriend F. Jansen, in 1929 het initiatief. Overleg met de directie van de Ambachtsschool heeft als resultaat dat de leerlingen het gaan bouwen, zodat er alleen materiaalkosten zijn. De heer Kerkmeijer krijgt de taak van waakhond toebedeeld. De leerlingen gaan collecteren, maar halen de nodige 1600,- gulden lang niet op. Er komen meer acties. In Café Roemer op

het Nieuwland wordt een vergadering belegd. Het voorstel is de oprichting van voetbalelftal 'Nieuwlandia'. Het is voor een eenmalige wedstrijd tegen Zwaluwen. De kaartjes gaan grif over de toonbank. En het geld komt binnen. Er is zelfs geld over waarmee een marmottenhuis naast de volière gebouwd kan worden. De bewoners van de Draafsingel zijn minder blij met het 'bouwsel'. Er worden struikjes geplant zodat het zicht vanaf de Singel niet ontsierd wordt door deze 'kooi'. De Hoornsche Courant kan op 12 juli 1931 melden

dat Hoorn een attractie rijker is. Na een brand wordt de volière in 1950 vervangen. De werkzaamheden worden verricht door het personeel van Gemeentewerken op tijden dat de weersomstandigheden het toelaten. Het marmottenhuis komt niet meer terug. De nieuwe volière wordt vanaf de grond opnieuw opgebouwd. In niets is de oude volière te herkennen. In 1993 volgt opnieuw een 'opknapbeurt' zodat het nog steeds heerlijk is om de vogels te zien fladderen en te horen fluiten. De Vogelvrienden van Hoorn en omstreken zorgen er goed voor.

Lidmaatschap:

Minimaal €22,50 per jaar,
incl. Kwartaalblad
Gezinslid: €12,- per jaar
Lid voor het leven:
Ouder dan 45 jaar:
eenmalig €630,-
Ouder dan 55 jaar:
eenmalig €450,-
Ledenadministratie:
leden@oudhoorn.nl
Contributie:
NL92 INGB 0000 7229 54

Het lidmaatschap geldt voor een heel kalenderjaar.
Lidmaatschap uiterlijk één maand voor einde kalenderjaar schriftelijk opzeggen.

Losse nummers:

leden: €4,50
niet-leden: €6,-
NL86 INGB 0002 1448 88

Redactie:

Jacq Entius, Ben Leek,
Wally Ooms, Egbert Ottens,
Hans Rijswijk,
Christiaan Schrickx,
Femke Uiterwijk,
Willy Wiggelaar

Redactieadres:

E.S. Ottens,
Renoirhof 155, 1628 XC Hoorn
e-mail: redactie@oudhoorn.nl

Copyright:

Gehele of gedeeltelijke overname van teksten en/of illustraties uit dit blad is alleen toegestaan na toestemming van de redactie

Productie:

Van Vliet Printing B.V.
Verlengde Lageweg 1
1628 PM Hoorn

